

KUUKIRI**EESTI KIRJANDUS**

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

Julius Mark: Prof. Y. J. Wichmann'i 60-daks sünnipäevaks. (Pildiga.)

Elmar Päss: Rahvalaulu kirjanduslikust levimisest. (4 joonisega.)

M. Lepik: Veel kord Fr. W. v. Willmann'i „Juttud ja Moistatused“.

H. Prants: Lutsi maarahva päritolu.

J. Elken: Väike-Maarja koolide ajalugu. (Pooleli.)

O. Liiv, M. J. Eisen, K. Ehrmann, I. Reiman, R. Sirge:
Kirjanduslik ülevaade.

VII aruanne F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 23. poogen ja Eesti raamatute üld-
nimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

22. aastakäik.

Asutatud 1906. aastal. Ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena iga kuu lõpul, number 4½—5 trükipoognat (72—80 lk.), piltidega.

Kuukirja kaasas ilmuvad lisad, mida võib kõita iseseisvaks raamatuks:

Arno Raag: **Elisabeth Aspe.**

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

III osa, alates 241. lk.

Eesti raamatute üldnimestik, alates 1924. a.

V osa, alates 381. lk. Viimane sisaldab kuudekaupa kõik Eestis ilmunud raamatud, Venemaal ilmunud eestikeelsed raamatud, samuti Eestis ilmunud ajakirjad ja ajalehed.

Toimetus: tegev ja vastutav toimetaja lektor Joh. V. Veski, Tartu, Vabriku tänav 5, telefon 2-81.

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitöökirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitöökirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01, avatud äripäeviti kella 9—15.

Tellimishind 4 krooni aastas, 2 kr. poolaastas, 1 kr. veerandaastas. Üksikuid numbreid müügile ei lasta.

Tellida võib otse talitusele ning postiasutistele, raamatukauplustele ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmeeste kaudu.

Kuulutused kaantel või teksti järel: terve lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Vahesel arvul on saada veel XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3.60 kr. (nahkköites 5.35 kr.) ning aastak. XIX—XXI (1925—1927) hinnaga 5 kr. (nahkköites 6.75 kr.) aastakäik.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1906. aastast hinnaga 40 senti number.

Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivi on kogutud Eesti tähtsate meeste pabereid, nagu avaldamata käsitöökirju, kirjavahetusi, dokumente, pilte jne. Need on paigutatud tulekindlasse ruumi, korraldatud teaduslikult ning selle tõttu kättesaadavaks tehtud uurijaile.

Selts võtab vastu uusi materjale alalhoidmiseks ja korraldamiseks arhiivis.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

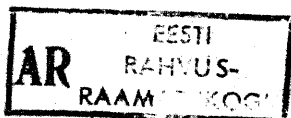
Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

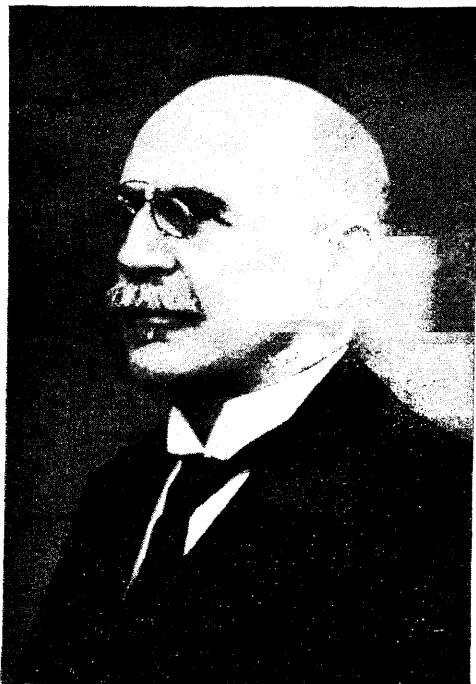
Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo

Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01.

Ar 928P
Eesti

Agis Wickmann.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1928

XXII AASTAKÄIK

№ 9

Prof. Y. J. Wichmann'i 60-daks sünnipäevaks

8. IX. 1928.

Kui mineva aastasaja lõpul soome-ugri keeleteaduses (prof. E. N. Setälä algatusel) kodunes nüüdisaegne uurimisviis, oli ühtlasi selgunud, et kui tahetakse edasi jõuda, siis peavad senistest täpsamad ja laialdasemad materjalid tarvitada olema. Terve rühm anderikkaid noori oli sel ajal oma erialaks valinud soome ja sugukeelte uurimise, ja nii algasid suurejoonelised ning aastaid kestvad uurimisreisid. Aastate jooksul korjusid hiiglamaterjalide kogud. Sedamaid hakkas ka teoseid ilmuma, kus seda uut kõrgeväärtuslikumat materjali on tarvitatud — esimesed 1890 —, ja paari järgneva aastakümne jooksul omandaski soome-ugri keeleteadus praeguse aja nõuetele vastava kindla kuju. Väheste eranditega on selle kogumis- ja ehitustöö teinud Soome teadusemehed, saades õhutust oma suremata M. A. Castrén'i eeskujust ja leides suurejoonelist toetust riigilt kui ka seltskonnalt. Selle tõusu-ajajärgu keeleteadurite hulka kuulub kõige pealt ka praegune Helsingi Ülikooli soome-ugri keeleteaduse professor Yrjö Jooseppi Wichmann. Praegu elavate soome-ugri keeleteadlaste peres on prof. Wichmann'il kui väsimata kogujal ja uurijal esimene koht.

Y. Wichmann sündis 8. septembril 1868 Limingal (kihelkond Põhja-Soomes Oulu läänis), kus ta isa oli kirikuõpetajaks. Saanud keskkoolihariduse Oulus, astus ta 1887. a. Helsingi ülikooli; lõpetas selle 1891, kaitsis doktori-väitekirja 1897 ja sai samal aastal soome-ugri keeleteaduse dotsendiks. Peale prof. A. Genetz'i lahkumist ülikoolist ja senaatoriks nimetamist 1901 oli soome-ugri keeleteaduse õppetool vakantseks jäänud. Selle koha peale kandideeris koos Y. Wichmann'iga H. Paasonen. Valik nende kahe suure teenetega teadusemehe vahel oli asjatundjatele, teaduskonnale

ja ülikooli konsistooriumile eriti raske ülesanne; ülikooli konsistooriumis asetatigi Y. Wichmann, kes vahepeal kõnesoleval õppetoolil professori kohusetäitjaks olnud, esimesele kohale (1904), kuid professoriks nimetati kantsleri poolt ta võistleja, H. Paasonen; varssi peale seda (1909) sai Y. Wichmann aga erakorraliseks professoriks samas aines ja korraliseks professoriks (peale H. Paasonen'i surma) 1920.

Prof. Wichmann'i esikteos on soome keele alalt. Suvel 1890, siis veel üliõpilase-põlves, viibis ta Lesti- ning Kala- jõel ja selle tagajärjena ilmus (1892) murdeuurimus: „Muutamia äänneopillisia havainnoita Lestijoen murteesta“ (Suomi III, 6). Tähen datud aasta (1890) suvel oli tal teinegi töö käsil, mis on otsustavalt mõjustanud tema edaspidise tööpõllu valiku. Dr. K. Krohn, kes oma isa, prof. Julius Krohn'i, äkilise surma järel soome keele ja kirjanduse professori kohuseid täitis, oli talle ülesandeks teinud n. n. „pro gradu“ tööna G. Lytkin'i teoses: „Zyrjanskij kraj pri jepiskopah permskih i zyrjanskij jazyk“ esinevate sūrjani tekstide tõlkimise saksa keelde, et seega neid uurijatele kättesaadavamaks teha. Sūrjani keel oli Wichmann'ile sinnamaani täitsa tundmata olnud ja ka saksa keel polnud sula; Lytkin'i tekstidel oli küll venekeelne tõlge kõrval, kuid sellest ei olnud palju kasu, sest et ta koolis vene keelt polnud õppinud. Nii paistis see ülesanne talle võimata raske olevat. Dr. Krohn oli ta kahtlused aga lühidalt tagasi tõrjunud, öeldes: „Katsu ja näita, et sellega hakkama saad.“ See usaldus andis jõudu. Suvi kulus kibedas töös ja ta saigi selle ülesandega hakkama; kõnesolevad Lytkin'i tekstid ilmusid hiljemini Soome-Ugri Seltsi ajakirjas (vt. JSFOu. X) transskribeeritult ühes selle tõlkega, viimane muidugi keeleliselt asjatundjate poolt kontrollitud, nagu ikka. „Ei mäleta kunagi enne ega ka pärast nii rasket tööd teinud olevat, nii palju oli siin maadlemist tundmata keeltega“, tähendas kord prof. Wichmann nende ridade kirjutajale, oma teadusliku tegevuse algust meelde tuletades. Järgmisel kevadel (1891) ülikooli lõpetanud, otsutas ta juba dr. K. Krohn'i õhutusel minna votjakite keskele, et jätkata surma läbi lahkunud T. G. Aminoff'i poolelijaanud uurimistööd. K. Krohn'i ettepanekul andis Soome-Ugri Selts vastava toetuse ja nii võis ta oma esimesele uurimisteedekonnale asuda, mis kestis ühe aasta (1891—92). Teist korda viibis ta votjakite keskel 1894. a. suvel. Lühemate või pikemate vaheaegadega järgnesid neile kahele uurimisreisule teised. Jõulu-vaheajal 1894—95 viibis ta Peterburis osalt arhiivides töötamiseks, osalt sūrjani keele uurimise otstarbel, tehes üleštähendusi ühe sõduri suust,

ja jätkas viimast tööd Helsingis kevadesemestril 1895. Sürjanite endi keskel viibis ta 1901—02; 1905—06 oli ta jällegi tšeremissi ja 1906—08 ungari keelt uurimas (m. s. ungari idamurdeid). Neilt aastaid kestnud vaevarikastelt uurimisreisudelt tõi Y. Wichmann laialdased kogud kaasa. Need ei sisalda teateid mitte ainult kõnesolevate rahvaste keelest, vaid ka nende vanavarast, kommetest, usust jne. Need ei ole tähtsad mitte ainult oma hulga, vaid ka ja eriti just oma usaldatavuse ja täpsuse tõttu.

Prof. Y. Wichmanni teaduslik toodang on üllatavalt suur, eriti kui seda silmas pidada, et tema liikumisala ulatub üle kogu soome-ugri keelkonna ja selle piiridest veel väljagi, seega üksi juba uuritavate keelte tundmaõppimine on nõudnud palju vaeva ning aega. Teos on järgnenud teosele, kirjutis kirjutisele, ühed neist käsitles mingit küsimust üksikkeele seisukohast, teised terves ulatuses, ühed soome-ugri keelte häälikutelugu, teised jällegi muid küsimusi. Tema esimene tähtsam häälikulooline uurimus on „Zur geschichte des vokalismus der ersten silbe im wotjakischen mit rücksicht auf das syrjänische“ (väitekiri, 1897), kus selgitatakse votjaki ja üldse permi keelte keerulisi vokaalmuutusi ja -vaheldusi. Idapoolsed soome-ugri rahvad on elanud aastasadade jooksul türgi-tatari rahvaste naabruses, mis loomulikult peegeldub kõnesolevate rahvaste keeles. Juba oma tähendatud teoses oli Wichmann puudutanud türgi-tatari laensõnu votjaki keeles, kuid hiljemini võtab ta selle küsimuse, nimelt vanema laenujärgu permi keeltes, lähemale vaatlusele. Nii tekib tüse tulemusrikas uurimus „Die tschuwassischen lehnwörter in den permischen sprachen“ (1903), mis oma järeldestega pakub huvi muilegi kui keeleteadlastele. Selles valgustatakse permi rahvaste ajalugu, asukohti ja kultuuri-tasapinda, teiselt poolt aga kõrgel haridusastmel seisvate volga bulgaaride (muinastšuvasside) ajalugu ning nende kultuuri mõju. Edasi on prof. Y. Wichmann käsitelnud mitmeid tähtsaid ja üliraskeid küsimusi soome-ugri keelte häälikuloos, nagu „Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden s- und č-laute im tscheremissischen“ (1906), „Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affrikaten nebst einem exkurs über die finnisch-ugrischen anlautenden klusile“ (1911), „Zur geschichte der finnisch-ugrischen l-laute“ (1914) jne., mõjuvalt kaasa aidates ning esitades hulga uut omadel täpsatel ülestähendustel põhjendavat materjali (sürjani, votjaki ja tšeremissi keelest) nende lahendamiseks. Nendes ja üksikuid sõnu käsitlevates

kirjutistes, millest oleks eriti nimetatav sõna-artiklite sari „Etymologisches aus den permischen sprachen“ (FUF I, III, XII, XIV), on seletatud palju n. n. kultuursõnu (nagu *rehi*, *vask* jne.), mis valgustavad meie esivanemate kultuuri- list tasapinda kauges minevikus. Soome-ugri keelte vormi- õpetust puutuvatest uurimustest nimetatagu „Beiträge zur tscheremissischen nominalbildungslehre“ (1913) ja vare- malt ilmunud „Die syrjänische bildung auf -*öb*, -*öp* und der komparativ im finnisch-ugrischen“ (1901). — Tema folkloristlikud kogud votjaki, tšeremissi ja sürjani keele alalt, kokku üle 800 lehekülje (ilmunud Soome-Ugri Seltsi välja-annetes ja Ungari keeleteaduslikus ajakirjas „Nyelvtu- dományi Közlemények“), ei ole mitte üksi keeleteadlastele huvitavad, vaid niisama tähtsad rahvaluule ja mütoloogia uurijatele. Mis puutub viimasesse alasse, siis avaldas ta juba oma teadusliku tegevuse algusel pikema kirjutise votjaki mütoloogia üle: „Tietoja votjaakkien mytologiasta“ (1892). Viiks pikale jätkata ülevaadet tema töödest, mis on ilmunud Soomes (peamiselt Soome-Ugri Seltsi välja- annetes), Ungaris ja mujal. Võiks veel ainult nimetada „Wotjakische chrestomathie mit glossar“ (1901) ja „Tschere- missische texte mit wörterverzeichnis und grammatika- lischem abriß“ (1923), mis on mõeldud ülikoolis selle- kohaste loengute kõrval tarvitamiseks, kuid mis on iga- ühele, kes tahab tutvuda votjaki ja tšeremissi keelega, möödapääsematuiks abinõudeks. Palju on prof. Y. Wich- mann andnud, kuid palju võib talt veel oodata: avaldamata on veel tema suured kogud votjaki, sürjani ja tšeremissi keele sõnavara ja grammatika alalt, samuti suuremalt osalt tšeremissi folkloristlikud kogud. Tšeremissi folkloristlikkude kogude avaldamist on lähemal aastail oodata, sest et ta nende kallal viimasel ajal on ametis olnud.

Prof. Y. Wichmann on üle kolmekümne aasta ülikooli õpetajana tegev olnud. Haruldaselt hea kõnemehe- na ja täpsa ning selge väljendusviisiga — see maksab täiel määral ka tema teoste kohta —, talle omase avameelsusega tähelepanu juhtides küsimustele, mis lahendust nõuavad, on tema töö ka sel alal eriti kõrgelt hinnatav. Oma õpi- lastele ja nooremaile uurijaile on ta nende teaduslikkude tööde asjus alati sõbralikult nõu ja jõuga abiks olnud, tarvitamiseks neile lahkesti avades omad kogud. Väljas- pool ülikooli on ta Soome keeleteaduslikkudes seltsides juhtivatel kohtadel kaasa töötanud, olles m. s. praegu Soome-Ugri Seltsi abiesimees, ajakirja „Finnisch-Ugrische Forschungen“ kaastoimetaja (viimaseil aastail õieti selle

tegelik toimetaja). Edasi olgu veel tähendatud, et ta nii-suguse tähtsa üldharidusliku ettevõtte eesotsas on seisnud (toimkonna juhatajana), kui seda on „Tietosanakirja“, Soome entsüklopeedia, mis teiste kultuurrahvaste sama-suguste välja-annete kõrval mitte varju ei jää, ja et ta praegu on laiemale lugejate-ringkonnale määratud suure koguteose „Suomen suku“ (Soome sugu) kaastoiimetajaks, millest senini ilmunud kaks köidet. Neis mõlemais väljaandeks esineb ka prof. Y. Wichmann ise mitme kirjutisega, viimases vadjalaste, tšeremisside, sürjanite ja votjakite üle.

Prof. Y. Wichmann on vaikse teadusemehe eeskuju, kes ikka oma teadusele on elanud. Ainuke juhuse, kus ta kõrvalsammu teeb omalt alalt, on ülemalnimetatud „Tietosanakirja“ toimetustöö. Selle järjekindla tööjõu-keskendumisega ongi seletatav tema tulemusrikas suurejooneline teaduslik tegevus, mis nii kodu- kui ka välismaal on leidnud teenitud tunnustust. Ta on auliige mitmes teaduslikus seltsis ning asutises, nagu Ungari Keeleteaduslikus Seltsis, Moskva Ülikooli Looduse- ja Rahvateaduse Harrastajate Seltsis jne., edasi Soome Teadusteakadeemia liige, Ungari Teadusteakadeemia liige, Marburgi Ülikooli audoktor jne. Nüüd, tema 60. sünnipäeva puhul, ilmusid Helsingis kaasuurijate ja õpilaste poolt kaks kehakat juubelialbumit, teine neist Soome-Ugri Seltsi toimetiste sarjas (MSFOu. LVIII, ligemale 500 lehekülge) ja teine Kodukeele Seltsi poolt, kus ta on auliikmeks.

Meil, eestlastel, on prof. Y. Wichmann'i juubeli puhul õieti sama palju põhjust kui soomlastelgi teda tänulikult meelde tuletada ja talle õnne soovida; on ju tema töö soome-ugri keeleteaduse alal meile ühteviisi tähtis. Mis puutub eriti Eestisse, siis võiks tähendada, et ta varem aastail Helsingi Ülikoolis ka eesti keele üle on loenguid pidanud; peale selle on mitmed eestlased, kes Helsingi ülikoolis keeleteadust õppinud, tema loenguid kuulanud ning temalt juhatust saanud. Prof. Y. Wichmann on oma aastate peale, vaatamata veel nooruslikult värske ja tegev, mis oodata laseb, et ta veel palju võib korda saata.

Julius Mark.

Rahvalaulu kirjanduslikust levimisest.

Meie kooli-õpiraamatuis on antud rahvaluule määramisel sagedasti väärseletusi. Nii nimetab T. Sander¹⁾ rahvaluulet defineerides: „Eesti rahvaluulel on oma iseäralised omadused, mis teda kunstluulest kui ka mõne teise rahva luuletustest lahutavad.“ Säärase seletuse järele, sellest hoolimata, et vahet ei tehta rahvalaulu ja rahvaluule vahel, kuulusid rahvaluule hulka ka need rahvaluule mõõdus luuletatud kunstluuletised, mis kunagi ei randa rahva keskel suust suhu (näit. M. J. Eisen'i „Kuldja“, G. Suits'u „Lapse sünd“, V. Ridala „Merineitsit“).

Teiselt poolt määrab M. Kampmann²⁾ rahvaluulet järgmiselt: „Rahvaluuleks nimetatakse seda luulesünnituste osa, mille looja rahvas ise on olnud.“ Sellise seletuse järele ei anta mingisugust tähtsust rahvaluule vormile, vaid viiakse ehtsa rahvaluule hulka ka neid aineid, mis on riimitud kunstlaulude sarnaselt ja mida rahvaluule-teadus nimetab harilikult rahvapäraseks rahvaluuleks.

Missuguseid mõjusid rahvaluule omandab kirjandusest, selle kohta ei ole kooli-õpiraamatuis rahvaluule seletuste juures antud märkusi. Prof. W. Anderson nimetab kirjutises „Eesti rahvaluule“: „Uued Eesti laulud hakkasid tekkima XVIII aastasaja lõpul saksa ja osalt ka vene mõju all, tihti võõra ja oma kunstluule tugeval kaasabil j. n. e.“³⁾ Seni on teadmata, kui palju on saadetud meie ärkamisaja kirjanikkude kunstlaulu-teisendeid rahvaluule käsikirjalistesse kogudesse. M. Kampmann nimetab eraldi üksikute ärkamisaja kirjanikkude juures, et nende kunstlaulud on rännanud edasi rahvalaulu-päraselt suust suhu. Näiteks ütleb ta dr. M. Veske laulu kohta „Minge üles mägedele“: „Kuulmata kiirusega käis ta üle maa suust suhu. Tõendatakse, et laul kuu aega pärast Hermannii kompositsiooni tuttavaks saamist juba karjapoiste ja õitsete suus helisenud ja pereemadki tema sõnu pähe õppinud, et neid kiigu ääres Jütsile ja Mannile ette laulda.“⁴⁾ Ja teiste M. Veske laulude kohta: „Esiotsa said neid sõbrad käsikirjas lugeda, ja kui noor keelëdoktor välja maalt koju jõudis, kuulis ta imestusega, et tema laulud

1) T. Sander, Eesti kirjanduse lugu I, lk. 14, neljas trükk.

2) M. Kampmann, Eesti kirjanduseloõ peajooned I, lk. 5.

3) Prof. W. Anderson, Eesti rahvaluule, koguteos „Eesti maa, rahvas, kultuur“, lk. 231.

4) M. Kampmann, Eesti kirjanduseloõ peajooned II, lk. 140.

rahvasuhu olid läinud ja neid Viljandimaal suure vaimustusega lauldi.“¹⁾

Eriti sakslasi on põnevustanud rahvaluule ja kunstluule vahekorra küsimus. Nii kirjutab lähemalt kunstluule mõjust rahvaluules J. W. Bruinier raamatus „Das Deutsche Volkslied“,²⁾ kus märgitakse, et eriti 1600. ja 1750. aasta vahel on rännanud Saksamaal rahva keskel palju kunstlaule rahvalaulu-päraselt suust suhu.

Üksikute kunstlaulude kodunemise küsimust rahva keskel lahendab Joh. Meier raamatus „Volksliedstudien“,³⁾ kus autor kinnitab, et kunstluuletis varieerub rahva keskel levides samuti kui tavaline rahvalaul.

Nagu kunstluuletis rahva keskele kandub kirjanduse kaudu, nii võib rännata sama teed ka rahvasuust kirjutatud rahvalaul kirjandusse sattudes. Trükitud laulu rändamine rahva suusõnalisse mälestusse on väga harilik nähtus.⁴⁾ Kui arvestada kirjanduses ilmunud rahvalaulu rahvapärasust, siis on isegi sellisel lauluteisendil veel suuremaid levimisvõimalusi kui tavalisel kunstlaulul. Kirjanduse kaudu levinud rahvalaulus on üldiselt märgata vähemat teisenemist kui suust suhu rändavates rahvalauludes.⁵⁾

Kirjanduse kaudu levinud rahvalaulu näitena toome siin parmumatusse lastelaulu osa teisendeid. Selle laulu kirjanduslik levimine selgus järgmiselt. Ühel Rake kõrgemast algkoolist saadetud teisendil (Koe 2)⁶⁾ oli nimetatud, et selle algkooli III ja IV klassi õpilased ei tunne ülalnimetatud laulu, kuna sulgudes oli tähendatud, et laul olevat tuntud ainult Nurmiku raamatust. Märkuses, mis oli kirjutatud 1924. a., puudus Nurmiku raamatu pealkiri. [Parmumatusse laul oli tuntud ka 1926. a. saadud suusõnalise teate kaudu dr. O. Loorits'alt Holdrest (Hel 15) ning 1924. a. saadetud Kaarepere v., Kassinurme kl., „Raba“ t. Kaarepere kõrgema algkooli III kl. õpilase Elmar Inn'i teatel (Plm 18),⁷⁾ kes kuulnud seda laulu kodus; ometi puuduvad andmed, mis lubaksid oletada neid laule levi- nuuks Nurmiku õpiraamatust.]

1) M. Kampmann, seals. lk. 146.

2) J. W. Bruinier, Das Deutsche Volkslied, Leipzig u. Berlin, 1914, IX peatükk „Kirjanik ja rahvalaul“.

3) Joh. Meier, Volksliedstudien.

4) Kaarle Krohn, Kalevalankysymyksiä I, lk. 26—27.

5) Dr. Otto Böckel, Psychologie der Volksdichtung, peatükid I, 3, 6, 11, 21.

6) Anderson, L. L. 5967 nr. 16.

7) Anderson, L. L. 5667 nr. 5.

Hiljemini tundis keegi Tõrva kõrgeima algkooli II kl. õpilane Liide Sirk parmumatuselaulu (Hel 16), ja pärimisel, kust ta laulu õppinud, selgus, et taas Nurmiku lugemikust. Kui võrreldi kohal kirjutatud teisendit E. Nurmiku lugemikus¹⁾ leiduva teisendiga „parmu peie“ laulust, osutusid mõlemad täpsalt sarnasteks. Õpilane tähendas, et ta oli laulu õppinud, sest et see talle koolis oli ülesandeks tehtud.

Nagu kogutud ainestikust võis oletada, on tunginud parmumatuselaulu kohaliste rahvapäraselt arenenud teisendite kõrvale teataval ajajärgul kogu kirjanduse kaudu levinud sama laulu teisendeid. Kui suur protsent on 360 kogutud teisendist selliselt levinud parmumatuselaulule, mil ajal teisendid on üles kirjutatud, kus leiduvad nende teisendite kirjanduslikud algallikad — nende küsimuste lahendamise varal oleks ehk võimalik jälgida aega, mil võis alata nende teisendite levimine üldse.

Kirjanduslikul teel õpitud lauludel on omaduseks seguneda sama laulu loomulikul teel arenenud rahvapärase lokaalse eriarendiga. Seepärast on vaja tõendada kirjanduse kaudu levinud laenu otsustuseks, K. Krohni õpetuses ettenähtud kahe piirde identsuse asemel, kolme kuni nelja laulus algupäraselt erineva piirjoone täielist kokkusattumist.

„Uudemmassa kansanrunouden tutkimuksessa on yleensä vaadittu vähintään kahden piirteen identtisyyttä eli yhdellisyyttä lainan oletamisen vakuudeksi. Sitäpaitsi tulee yhdellisten piirteiden olla molempien verrattavien juoneen varsinaisesti kuuluvia. Meillä täytyy olla suomalaisen runon alkumuo-tto selvillä, ennekuin saamme sitä vertailla johonkin vieraaseen lauluun.“ (Uemas rahvalaulude uurimises on üldiselt nõutud vähemalt kahe piirde [joone] identsust ehk ühtivust laenu oletamise kindlustuseks. Peale selle peavad ühtivad piirde kuuluma algupäraselt mõlematesse võrreldavatesse lauludesse. Meil peab olema soome rahvalaulu algkuju selginud, enne kui saame seda võrrelda mingi võõra lauluga.)²⁾

Et need kirjanduses leiduvad parmumatuselaulud, mille hilisem mõju on oletatav teiste lauluteisendite arenemisse, kujult kõik on ühesarnased (välja arvatud ortograafiline

1) M. Nurmik, Esimene lugemik, kolmas trükk. Tallinnas, Eesti Kirjastuseühisuse kulul 1923. a., lk. 68.

2) K. Krohn, Kalevalankysymyksiä I, lk. 95—96.

külg), sellepärast võib välja jääda selle mõjustuse algallika kujude omavaheline sisuvõrdlemine.

Kirjanduses esinev parmumatus laul on järgmine:

„Tere, tere, tetre!“
„Kos sa lähed, kokre?“
„Ma lää parmu peie.“
„Kes ta parmu ära tapp’?“
„Sikk sõkk’ sõraga,
Lammas labaluuga,
Kits kiiverkondiga,
Vasik vaade(e) jalaga,
Hobu umbrauaga,
Täkk täie kabjaga.“

Selle kuju muudest teisenditest lahkuminevaks tähtsaks jooneks on „parmutapjate read“, millesse on mõjunud võrdlemisi vähe kohapealsed teatava kihelkonna laulu erijooned. Kui lokaalarendused kihelkondades üldse on mõjunud kirjanduse kaudu levinud lauludesse, siis nähtavasti ainult „parmutapjate“ lauluridade järjekorrasse, mitte selle sisusse.

Kirjandusliku lauluteisendi algosa on püsinud enam kui selle lõpposa. Kui keegi laps õppis millalgi parmumatus laulu kirjanduslikul teel mingist õpiraamatust (ehk ajakirjast), siis loomulikult võis see teatava aja jooksul unuda. Kui laps kuulis oma vanemait või mujalt selle laulu teisendit kohalises teatava kihelkonna algupärases redaktioonis, võis talle ühtlasi tulla meelde koolis õpitud sama laul. Sellega on seletatav, et mitmed teisendid on segunenud algupäraselt kihelkonnas esineva laulu algridadega, millele liituvad koolis õpitud sama laulu kirjanduslikult arenenud read. Kirjandusliku teisendi määravaks oluliseks tunnuseks on lauluread:

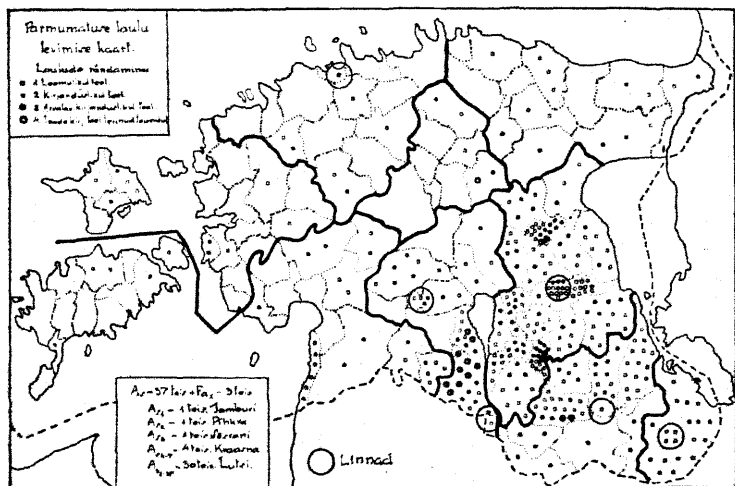
1. sikk sõkk sõraga pro siga sõtkus sõraga.
2. lammas labaluuga pro lammas labajalaga, ... oma hännaga, ... laia käpaga, ... laugi tallega, ... nilpas keelega, ... lei lallaga j. n. e.
3. kits kiiverkondiga pro kits keeru sarvega, ... kiiverjalaga, ... kõvera kintsuga, ... puttõ käpaga, ... pika nännaga, ... lei huulõga, ... (lei) jiuuhhõga, ... kibu nõnaga, ... kura kaalaga, ... oma kibeda annaga, ... kimpsu kampsuga, ... suure kiiniga, ... kepiga, ... oma petiga jne.
4. vasik vaade jalaga pro vasik(as) oma varbaga, ... valge näoga, ... oma vasaraga, ... vase rahaga, ... viiru vitsaga j. t.

5. hobu umbrauga pro hobu ummiskabjaga, . . . oma hännaga, . . . oma huulega . . . ummiskingaga, . . . umbjalaga, . . . oma unnaga.

6. täkk täie kabjaga pro täkk täie jalaga, . . . aruga, . . . terve ravvage, . . . tävve sammuge, . . . oma tantsmisega, . . . löi tännega j. n. e.

7. Kirjanduslikkudes teisendites puuduvad täiesti lehma, härja, harvalt esinevate loomade ja inimeste kui parmupajate lauluread.

Kõigist parmumatuse laulu teisenditest on arvatavasti kirjanduse kaudu arenenud 22%, suhteliselt arvestades

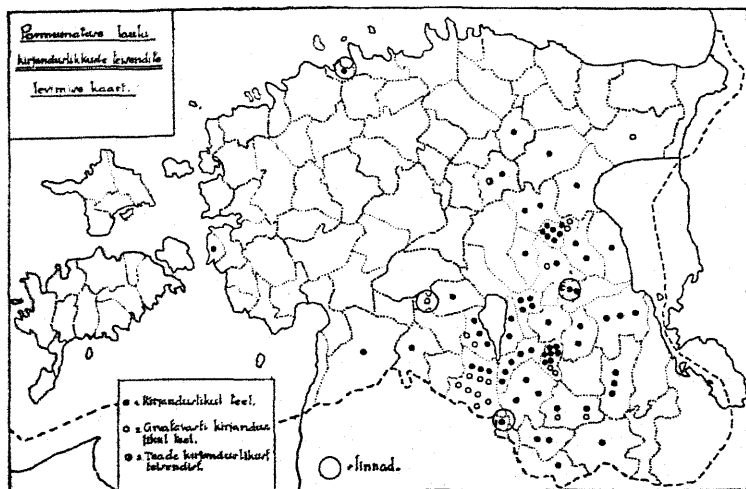

Joon. 1. Parmumatuse laulu loomulikkude ja kirjanduslikkude teisendite asetus Eestis.

neid laulualasid, kus esinevad need teisendid (vaata joon. nr. 1). Setumaal, Saaremaal ega asundusis (Lutsi, Kraasna, Sõsrani, Ukraina, Pihkva, Oudova ja Jamburi) ei esine nähtavasti üldse kirjanduse kaudu arenenud parmumatuse-laulu teisendeid. Võimalik, et selle põhjuseks on ühiste kooliraamatute puudumine, kust õpetatakse lastele sise-maal ja asundustes ning kus esineksid need teisendid. Lääne-, Järva- ja Harjumaal esineb üks, Viru- ja Pärnumaal — kaks kirjanduslikku parmumatuse laulu teisendit. Nendes maakondades on kirjutatud ka teisi parmumatuse laulu teisendeid vähe. Suhteliselt võrreldes rahvapäraste teisen-ditega on need kirjanduse kaudu levinud järgmiselt:

Maakond :	0/0/0 :	Teisendid :	Küsitavaid teis. :
Pä	9 ⁰ / ₀	2	? 1
Lä	10 ⁰ / ₀	1	—
Vi	14 ⁰ / ₀	2	—
Ha	14 ⁰ / ₀	1	—
Võ	16 ⁰ / ₀	8	? 2
VI	19 ⁰ / ₀ [? 33 ⁰ / ₀]	7	? 11
Jä	25 ⁰ / ₀	1	—
Ta	30 ⁰ / ₀ [? 34 ⁰ / ₀]	44	? 6
Vlg	50 ⁰ / ₀	1	—

Üleskirjutatud teisendite põhjal, nagu tabelist näha, on Ta, Vlg, VI ja Võ — need alad, kus parmumatusse laul

Joon. 2. Parmumatusse laulu kirjanduslike teisendite levimise ülevaatlilik kaart.

on kõige enam levinud kirjanduslike allikate kaudu. Millal on need teisendid üles kirjutatud ja kust algallikast on levinud need laulud? Suurem osa selliseid kirjanduse kaudu levinud lastelaule on kirjutatud uuemal ajal, 1922. ja 1926. a. vahel. Vanematest dr. J. Hurda kogus leiduvatest umbes 60 parmumatusse-laulu teisendist on arvatavasti mõni üksik laul kirjanduse kaudu levinud. Need teisendid on üles kirjutatud 1879. ja 1890. a. vahel suuremalt jaolt Viljandimaal (Tarvastus, Helves ja Viljandis). Ainult üks kirjanduslik teisend on dr. J. Hurda kogusse Võrumaalt (Rõugest) saadetud.

1920. a. trükitud M. Nurmiku „Eesti kooli esimeses lugemikus“ ei leidu parmumatusse laulu, kuna sama raamatu teises trükis¹⁾ leidub parmumatusse laulu teisend ja kolmandas selle lugemiku väljaandes leidub see samuti.²⁾

Mõlemates parmumatusse laulu trükitud teisendites on nimetatud neid „tartukeelseks rahvalauluks“. Kolmas trükitud teisend erineb teisest selle poolest, et laulureas: „vasik vaadee jalaga“ on sõna „vaadee“ kirjutatud ühe „e“-ga. Sõnaseletustes on III tr. teisendile lisatud tähendused: kokre — koger, kuna välja on jäetud II tr. teisendil esinev märkus: vaade — vasaķu, pahema?

M. Nurmiku lugemiku järele võis levida parmumatusse laul kirjanduslikult, alates 1921. a., kui oletada, et „Kooli“ kirjastus selle lugemiku (II tr.) turule saatis vähemalt enne sama aasta viimast päeva.

Kirjandusliku parmumatusse-laulu teisend leidub veel kuukirjas „Lasteleht“, seitsmendas aastakäigus.³⁾ Lasteleht on trükitud („Postimehe“ trükikojas) sama pealkirjaga, mis Nurmiku õpiraamatus — „Parmu peie“ ja varustatud ühise päritolu märkusega: „Tartu murrakus“! Lahkuminekuid on tal M. Nurmiku „Lugemikus“ (II tr.) ilmunud teisendist peale trükitehnilise erinevuse (pikk f ja w) ja kirjavahemärkide nimelt niipalju, et sõnad „laba luuga“ ja „kiiver kondiga“ on lahus kirjutatud. Lõppu on lisatud allikas, et laul on (mitte Tartu murdest, nagu Nurmiku teisendis) üldse „rahvasuust“ kuulnud (teadmata, kas rahvalauluga sarnane või rahva keskelt üles kirjutatud).

Loomulik on, et ajakirjanduses („Lastelehes“) ja ajalehes⁴⁾ ilmunud parmumatusse-laulu teisend vähest mõju võis avaldada selle laulu üldisse arenemisse.

Senini ei ole selgunud, missugustest allikatest on dr. J. Hurda kogus leiduvad parmumatusse laulu arvatavasti kirjanduse kaudu levinud teisendid.⁵⁾ Igatahes on „Laste-

1) M. Nurmik, Eesti kooli esimene lugemik, 1921. a., kirjastusühingu „Kooli“ väljaanne Tallinnas, lk. 54.

2) Kooliraamatute mõju rahvalaulusse on harilikke nähtusi. Nii on C. R. Jakobsoni Kooli lugemise raamatus, lk. 38, trükitud laul „Ära usu hundi juttu“ mõjustanud lastelaulu „Kits läks kiideldes mäele“. Vrd. prof. W. Anderson, Imelik paralleel, Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks, lk. 29.

3) „Lasteleht“, 1907. a. Meie aene, lk. 99.

4) Hiljemini läbi vaadatud „Postimehes“ ja „Sakala“ aastak., kus on trükitud palju rahvalaule, ei leidunud parmumatusse laulu teisendi trükki.

5) Prof. W. Anderson leiab võimalikuks pidada neid dr. J. Hurda kogus leiduvaid kahe maakonna kirjanduslikku laadi teisendeid Viljandi- maa eriarenditeks (lokaalredaktsioonideks), silmas pidades, et kaks teisendit nendest on levinud naaberkihelkondades (Tavastus ja Helmes).

lehes“ avaldatud selle laulu trükitud teisend, samuti kui Nurmiku lugemikus avaldatud parmumatuselaulu teisendid dr. J. Hurda käsikirjadest palju nooremad. 1850. a. avaldatud sama laulu teisend H. Neus'i „Ehstnische Volkslieder“ (nr. 102 B) kogus ja selle hilisem äratrükk dr. O. Kalda „Kraasna maarahvas“ 1903. a. ilmunud laulude kogus ning peale selle veel kolm trükitud parmumatuselaulu teisendit, millest kaks teisendit on 1894. a. ilmunud dr. O. Kalda „Lutsi maarahvas“ laulude väljaandes, ei võinud olla dr. J. Hurda kogus leiduvate kirjanduslike parmumatuselaulude algallikaiks. Dr. O. Kalda poolt avaldatud parmumatuselaulu teisendid erinevad kirjanduslikest teisendeist täiesti.

Suureks kirjanduslike teisendite mõju vastutakistuseks oli trükitud teisendite ilmumine teaduslikes raamatuis, mis ei pääsenud rahva laiematesse hulkadesse. See maksab samuti teiste parmumatuselaulude trükitud teisendite kohta, mis ilmusid O. Mustose „Vihuke Eesti Rahvalaulusid“ ja J. Hurda „Setukeste laulude“ kogudes.

Missugust mõju on avaldanud teised paigalised teisendid kirjanduse kaudu levinud teisenditesse?

Selgub, et kohtamis-kahekõneste „tedre ja kogre“ vahel on sagedasti segunenud kohalised teisendid: „Tere, tere, tillukene“ (Hls)¹⁾; „köverik, köverik, kos läed“ (selle redaktsiooni alapärasele on mõjunud teine aheljas lastelaul: „kiverik, köverik, kus sa lähed, mir mar nurme lähen, mir mar mida otsima, hir har hiiri otsima“ j. n. e. ja samuti mõistatise: „heinamaa küsib jõe käest: köver-õige, kus sa lähed; tömp maharaiutud, mis sa tahad?“²⁾ ehk „Vin(i)ger vanger kohe sa lät, vessi põet pä, mis sa töd“ (? Urvaste < Wiedemann, vanavara) — mõju on mõnes teisendis ilmne). Vrd. Plm 1, Plm 2, Plm 4, Plm 13, Äks 1.³⁾ „Kilks, kolks, kus sa käisid?“ (Rön 3)⁴⁾; „Tsirulik, tsärulik, kus sa käisid?“ (Rön 4)⁵⁾; „Küvit, koovit, kos sa lääd?“ (Trv 1, Trv 3, ? Trv 4, Trv 8);⁶⁾ „Kus sa lähed, tetermatsi?“

1) Anderson, L. L. 4136 nr. 5.

2) Sama mõistatis on tuntud liivlaste juures, vrd. dr. O. Loorits, käsik. arhiiv L. F. III Kr. 11, Kr. 47, Kr. 57, Kr. 136, Sn. 2. Parmumatuselauludest ilmse mõju tunnustajaks on teisend (Iis 3) Hurt III 1, 533 nr. 6.

3) Anderson, L. L. 5650 nr. 4, 5651 nr. 5, 5655 nr. 9, 5625 nr. 1, 5660 nr. 2.

4) Anderson, L. L. 4828 nr. 19.

5) Anderson, L. L. 4829 nr. 4.

6) Hurt II 25, 476 nr. 120, Anderson, L. L. 6517 nr. 1, 6616 nr. 5, Hurt III 14, 167.

(Ote 9)¹⁾; „Kud ds käisid, kolmik lehma?“ (Vln)²⁾. Laulu algus võib koguni puududa: (Han, Lai 1, Plm 7, Plm 8, ? Äks 2, Rõu)³⁾. Need eriarendusega teisendid on nähtavasti segunenud parmumatusse laulu kirjandusliku allikaga.

Matuse-kahekõne kirjanduslikus teisendis on rahvapäraste teisendite mõju väike. Üldiselt on esinemine kaunis ühtlane (kus pronoomen sageli vahele jääb ja selle asemel verbis esineb kaks silpi). Näit. laulureas: „ma lää parmu peie“ on „peie“ sõna asemele tunginud vahel sõna „matus“ (Sim, Hls, Plm 1, Plm 2, Plm 4, Plm 7, Plm 8, Kod, ? Äks 2)⁴⁾ või „puhte“ (Urv 4)⁵⁾.

Samuti ühtlasena püsib üldjoontes matuse-kahekõne teine osa, kusjuures asesõna sageli vahele jääb ja selle asemel esineb pöörd sõnas kaks silpi. Näit. kirjandusliku kuju „kes ta parmu ära tapp?“ asemel: „kes parmu ära tappis?“ Asesõna „ta“ puudub (Sim, Hel 11, Vön 2, Nõo, Puh 3, Rõn 2, Rõn 3, Rõn 4, Ote 7)⁶⁾; „ta“ asemel esineb „see“ — „kes see parmu ära tapp?“ (Koe 1, Saa, Plm 6, Plm 12, Trt, Puh 4, Ran 1, Rõn 1, Urv 1, Plv 2)⁷⁾; „kes ta“ asemel „kesi“ (Hls, Trv 1, Trv 2, Trv 3, Vil, Plm 4, Plm 13, Puh 1, Ran 2, San 3, Rõu)⁸⁾; lõuna-eesi imperf. sing. 3. pöörde „tapp“ kuju asemel esineb: tappis - tapis - tapse - tappe (Han, Hel 3, Trm, Äks 1, Vön 1, Vön 3, Kam 1, Kam 2, Rõn 5, Ote 1, Ote 2, Ote 3, Ote 4, San 1, Krl 1, Plv 1, Plv 2)⁹⁾; „tappenu“ pro „tapp“ (Plm 1)¹⁰⁾; asesõna asemele tungib pöörd sõna: „kes saab parmu ära

1) Anderson, L. L. 7974 nr. 10.

2) H. Peet, 369: 372.

3) Anderson, L. L. 9171 nr. 7, 4086 nr. 6, 5684 nr. 3, 5687 nr. 2, 5686 nr. 2, Eisen 19 577.

4) Anderson, L. L. 5939 nr. 2, 4136 nr. 5, 5650 nr. 4, 5651 nr. 5, 5655 nr. 9, 5684 nr. 3, 5687 nr. 2, 3584 nr. 1, 5686 nr. 2.

5) Anderson, L. L. 7594 nr. 4.

6) Anderson, L. L. 5939 nr. 2, 8358 nr. 1, Eisen 58 032, Hurt IV 9, 721 nr. 14, Anderson, L. L. 5572 nr. 12, 4794 nr. 2, 4828 nr. 19, 4829 nr. 4, 7506 nr. 9.

7) Anderson, L. L. 5955 nr. 1, 3368 nr. 6, 5670 nr. 2, Hurt II 27, 567 nr. 9, Anderson, L. L. 7447 nr. 8, Anderson, L. L. 9305 nr. 4, 5562 nr. 2, 4797 nr. 6, 6025 nr. 13, 9083 nr. 2.

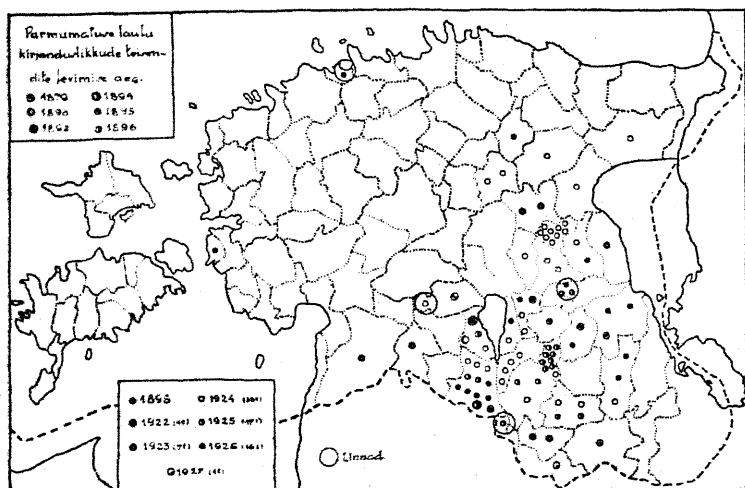
8) Anderson, L. L. 4136 nr. 5, Hurt II 25, 476 nr. 120, Hurt II 55, 425 nr. 13, Anderson, L. L. 6517 nr. 1, 4510 nr. 2, 5655 nr. 9, 5625 nr. 1, 1020 nr. 8, Anderson, L. L. 9300 nr. 1, 8063 nr. 12, Eisen 19 577.

9) Anderson, L. L. 9171 nr. 7, 6763 nr. 7, 4413 nr. 10, 5660 nr. 2, 869 nr. 24, 8500 nr. 1, 1260 nr. 28, 8453 nr. 1, 4848 nr. 5, 4669 nr. 2, 7487 nr. 1, 7491 nr. 9, 7492 nr. 2, 5616 nr. 6, 3794 nr. 20, 5286 nr. 11, 9083 nr. 2.

10) Anderson, L. L. 5650 nr. 4.

tappa" (MMA 1)¹⁾, ja isegi ühes kujus verbi vahetus: „kes ta parmu ära sökk" (Hel 4)²⁾.

Parmutapmis-episoodis on jäänud lauluread pea samas- teks, nagu nad on kirjanduslikus lähteteisendis. Siin näivad kirjanduse kaudu arenenud teisendid mõjunud olevat veel teistes kohalistesse teisenditesse, nagu seda on märgata „lamba“, „kitse“ ja osalt „hobuse“ ning „täku“ lauluridade esinemisest³⁾. Kui suurel määral kirjandus- likud teisendid on mõjunud kohalistesse parmumatus- laulu teisenditesse, on praegu veel otsustamata küsimus.

Joon. 3. Parmumatus laulu kirjanduslikkude teisendite levimise aeg üksikutes kihelkonnades.

Umbes 360-st parmumatus-laulu teisendist on arenenud kirjanduse kaudu 69 teisendit.

Kirjanduslikkude teisendite kõrval on 19 sama laulu teisendit (vaata joon. nr. 2, märgitud „0“-iga), mis oma kujult on nii segunenud, et nad võivad olla ka loo- mulikul teel arenenud, kus kirjandusliku teisendi tundmine

1) Anderson, L. L. 6049 nr. 6.

2) Anderson, L. L. 6764 nr. 2.

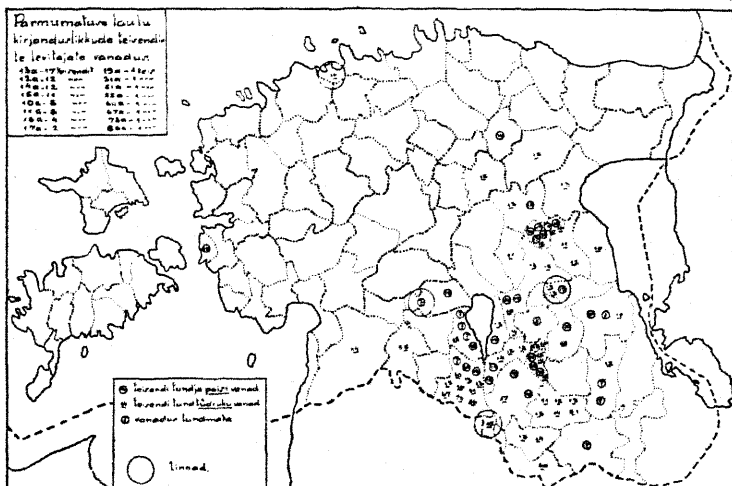
3) Käsikirjast Eesti rahvalaulu parmu matusesest (üliskooli arhiiv, nr. 397) on see mõju ilmselt märgatav; vrd. nende lauluridade esinemise kaarte: IX—XIV ja XVII.

on mõjunud sellesse arenemisse või ümberpöörduvalt ¹⁾. Nii on selgunud meil 88 meie laulu teisendit, mille lähted on kas otseselt kirjandusest või sarnanenud mõnes iseloomustavas piirdes kirjanduslike teisenditega (lähtekihelkonna lühendites küsimärgiga märgitud) ²⁾.

Parmumatuse laulu levimine ³⁾ kirjanduse kaudu arenes arvatavasti kahel ajajärgul.

I. Esimene leving sündis 1922. ja 1926. (1927. ?) aasta vahel; selle haripunktina esineb 1924. a. (vaata joon. nr. 3).

On huvitav, et just aasta enne levimise algust, 1921, ja aasta enne levimise haripunktile jõudmist, 1923, ilmusid

Joon. 4. Parmumatuse laulu kirjanduslike teisendite levitajate vanadus.

M. Nurmiku koolilugemikud ühes nende lauludega. Esimesel ajajärgul levinud teisendid on kõige enam tuntud

1) Rahvalaulu võidakse ka osadeviisi tunda; vrd. K. Krohn, Ristitud mets, lk. 7 (ärratrükk 1899. a. ilmunud „Eesti Üliõpilaste Seltsi Album'i“ IV osast): „laulu (ristitud mets) tuntakse osadeviisi Soomes ja Öhtu-Ingeris“.

2) Trükitehnilistel põhjustel jääb avaldamata harutatava laulu kirjanduslike teisendite nimestik.

3) Ühe kihelkonna teisendid esinevad kronoloogilises järjekorras. Nii erinevad selle kirjutise kihelkondade lühendite numbrid käsikirja „Eesti rahvalaulu parmu matused“ numbritest, kus on ühest kihelkonnast pärit olevate teisendite järjekord juhuslik (olenev teisendite leidmisest üksikutes kogudes).

arvatavasti Tartu maakonnas ja siit üle antud Viljandi, Võru j. t. maakondadesse. Esimese levimise ajajärgul on levitajateks (vaata joon. nr. 4) olnud enamuses kooliõpilasi¹⁾: tüdrukuid 66% ja poisse 34% ning vanaduse järele kõige enam 12—15 a. vanuseid. Üksikud lastevanemadki mäletavad laste kaudu koolis õpitud lastelaule.

Ametite järele ei ole võimalik liigitada lastelaulu kirjanduse kaudu edasilevitajaid, sest selieks puuduvad teated. Elukutse poolest ei tee rahvalaul nähtavasti kellegi suhtes erandit. Nii nimetab dr. Otto Böckel raamatus: „Das deutsche Volkslied“ (Leipzig, 1917, lk. 16) peatükis „Rahvalaulu loojad“, et isegi vürstid on rahvalaulu kaaslevitajateks.

II. Teine parmumatuselaulu arvatava kirjandusliku levimise aeg on olnud 1879. ja 1898. a. vahel, mille kirjanduslik alglahe on senini leidmata. See levimine on alanud Viljandimaal ja arvatavasti pärast, 1895. aasta ümber, Võrumaale kandunud (vaata joon. nr. 3).

Sellest kirjanduse kaudu levinud osa parmumatuselaulu näiteist on käesolevaks puhuks küllaldaselt selge, kuivõrt muutlik ja mõjualune võib olla kirjanduslikult õpitud laul, kokku põrgates sama laulu rahvapäraste kujudega. Kirjandusest õpitud laul võib olla laenatud (nagu seda on nähtavasti eeltoodud lastelaulu näide) samuti millalgi rahvapärastest teisenditest.

Kirjanduse kaudu levivatel rahvapärastel lauludel on uuesti rahva keskele sattudes soodsamaid levimisvõimalusi, sest nad vastavad enam rahva hingeelule, kui seda on kunstipäraselt rahvapärasust järeleaimavatel kunstilauludel (dr. M. Veske „Minge üles mägedele!“ j. t.).

Sageli on raske vahet teha kunstipäraste kunstilaulude ja rahvalaulude vahel. Vrd. sakslaste rahvapäraseid kunstilaule: „... Letztere (die volksthümlichen Kunstlieder des 18. und 19. Jahrhunderts), im Volke lebende und vom wahren Volksliede oft schwer zu unterscheidende Lieder bekannter Dichter und Komponisten, bilden einen Theil des Volksgesanges der Gegenwart und werden auch das zukünftige Volkslied sein²⁾).

1) Kirjanduslike laulude õppimise kõrval on kooliõpilased väledad laenusid levitama: „Die deutschen Kinderreime sind in vielen Fällen auch unter die estnische Jugend (besonders die Schulkinde r) gedungen“ — prof. W. Anderson, „Lebe glücklich, lebe froh“. Eine Kinderreimstudie. Dorpater Nachrichten nr. 105, lk. 3—4.

2) Ludvig Erk, Franz M. Böhme „Deutscher Liederhort“, Leipzig, 1893, I, sissejuh. lk. IV.

Loomulikult ei saa ühest lastelaulust veel küllaldasid andmeid rahvalaulu kirjandusliku rändamise kohta kogu Eestis. Et saada sellest nähtusest ülevaadet, selleks peaks arvestama mõningaid tüüpe mitmetest meie rahvalaulu eritõugudest.

Elmar Päss.

Veel kord Fr. W. v. Willmann'i „Juttud ja Moistatused“.

1925. a. „Eesti Kirjanduses“ (lk. 385—396 ja 408—413) on prof. W. Anderson Willmann'i „Juttud ja Moistatused“ tõlgelaenuks märkinud ja neid lätikeelse algtekstiga võrreldes tõlkija poolt ettevõetud muudatustele tähelepanu juhtinud. Samuti on ta katsunud selgitada eestikeelse raamatu tiitellehe märkust: „ja nüüd Tallinnama keele murre peale pandud“. Prof. Andersoni poolt kutsutud nõuandja, „Juttude ja mõistatuste“ autor Willmann selgitab „Tallinnama keele murre peale“ panemist järgmiselt. Autor on palunud kirjastajat raamatu teises trükis esinevad rohkearvulised trükivead ära parandada, kuid tundmatu korrektor ei olevat parandanud mitte ainult trükivigu, vaid autorilt luba küsimata terved sõnad ja laused kas teistega asendanud või täiesti kustutanud. Ka olevat trükiparandaja tõlkinud kogu raamatu tallinna murdesse.¹⁾

Et Willmanni „Juttude ja mõistatuste“ esimesest ja teisest trükist pole senini korda läinud leida ühtegi eksemplari, siis pidi prof. Anderson leppima ainult autori tõendusega teoses tehtud muudatuste kohta, ilma et tal oleks olnud võimalik vastavaid tekste asitõendiks tuua. Samuti jäi lahtiseks küsimus raamatu esimese ja teise trüki keelemurde kui ka kutsumata tekstiparandaja meelevaldsete muudatuste ulatuse kohta. Seda selgitada katsutaksegi seekord.

Pea kõik XVIII sajandi lõpu ja XIX esimese poole (osalt ka hilisemadki) rahvasõbralikud pastorid, köstrid j. m. ametikandjad leidsid endi Lääne-Euroopa tormlemiste ja tunglemiste mõjul paisutatud õpetlikele sule- ja keeleharjutusile esimese avaldamispaiga selleaegseis ainukesis ja vähenõudlikes perioodilisis väljaandeis — kalendreis. Neis paari-

1) Willmann'i kiri dr. Luce'le Rosenplänteri ajakirjas „Beiträge“ III, 90—92.

kümne-leheküljelisis peopesa-suurusis krobelse ja halli paberiga raamatukesis, kus kalendritegija oli kindlaks määranud teatud päevadele või nädalaile terve eeloleva aasta jaoks nii ilmastikuolud — sajud, külmad, äikese j. m. kui ka maarahva tarbepuude raiumised, veiste veristamised, laste võõrutamised ja aadrilaskmised; kus kõrvuti muinasjutulise ilmaloomise, piiblilooliste patulangemise ja veepuutuse lugude ning juuda rahva Egiptuse ja Kaanani seiklustega suurte patriarhide valitsuse all jutustati sama muinasjutulisest, kuid ajalise läheduse tõttu hirmuäratavamast türgi sõjast ja koletisliku „kosakki mehhe Pujatsevi“ rahustamisest Venemaa isevalitseja Katariina Suure all. Sama entsüklopeedilise vahetalitaja kaudu on mitmel-setmel korral ka apostaatilise sakslase ja letofiili Stender'i läti keelsed „Ilusad valmid ja jutud“, mis rahvusvahelistest varasalvedest kogutud, tee leidnud rahvasõbraliku Karja kihelkonna kirikhärra Fr. W. von Willmann'i poolt eesti keelde kohastatult maarahva suitsutarede piirutuliste talveõhtute lühendajaks. Ja sealt leiame ka vajalikke asitõendeid meid huvitavate küsimuste lahendamiseks.

1787. a. ilmusid Lindfors'i kalendris¹⁾ ühise tiitli all „Moned kaunid Juttud“ järgmised 18 Willmann'i „Juttude ja mõistatuste“ raamatus esinevat pala: Härjad ning Hunt (IV)²⁾, Kon (VI), Rebbane kes Laukoera auko jures on (VII), Koer (VIII), Varres (X), Kas, mis lesseks saanud³⁾, Se Pimme (XIV), Konnad (XVIII), Lits (XX, Koera täanno), Kaarn ning Rebbane (XXI), Hunt ning Kurg (XXII), Kaks Hiirid (XXIII), Sälg (XXIV), Kaks koerad (XXVII), Koer ning varras (XXIX), Jummalä õigus (XXX), Teekäibja ning Ingel (XXXI), Kurrat ja Tallopoeg (XXXIX). — On tõenäoline, et kalendris ilmunud valmide ja juttude tekst on identne „Juttude ja mõist.“ teise trüki tekstiga, mis ilmus 1787. a., s. o. samal aastal kui kalendrigi trükiti⁴⁾.

1) Eesti-Ma Rahva Kalender ehk Täht-Ramat 1788 Aasta peäle, pärrast meie Issanda JEsusse Kristusse Sündimist, Tallinnas. Trükkitud Lindforsse Kirjadega.

2) Tiitlid on loendatud kalendris esinemise järjekorras; number sulgudes näitab „Juttude ja mõist.“ III trüki vastavat valmi või jutustust.

3) See valm puudub „Juttude ja mõist.“ III trükis, kuid esineb Stender'il; vrd. „Pasakkas un Stahsti“ jne. 1789, nr. 21.

4) Willmann'i raamatu üksikuid osi ilmus ka muus kalendreis; nii Lindfors'i kalendris 1787. a. „Õppetus kuidä keik ma rahvas võib ilma sure vaeva, linnopuud piddada“ (sama ilmus teiskordselt Lindfors'i 1799. a. kalendris) ja üksikuid mõistatusi; Gresseli kalendris 1808. a. mõistatusi; Grentzius'e kalendreis — 1815: Lövvi ja rebbane (VII); Lövvi, Karro, Sussi ehk Hunt ja Rebbane (V) (mõlemad Tartu murdes); 1817: Tark

Mis määral kalendris esinev tekst erineb „Juttude ja mõistatuste“ kolmanda trüki tekstist, seda illustreerigu alljärgnev näide.¹⁾

1788. a. kalender.

Teekäibia ja Ingel.

Rui üks Teekäibia, kes Jummalat kartis, omma teetonda peäle käis, siis tulli üks Ingel innimeste näoga temmale seltsimehheks. Nemmad hakkasid neist Jummalale imelikkudest asjadest kõnnelema. Oh! ütles see teekäibia: hea meelega tahhaksin ma ommeti jummalale nou nähha! See Ingel kostis: ei saa sedda kül mitte, agga middagid pead sa ommeteggist sest nähha saama se samma tee peäle. Rui nüüd pääw olli loja lainud, siis nemmad läksid ühhe koddanikko jure õfeks, kellel es olli kül palju warrandust, agga kes üks õige ning ustaw innimenne olli. Said nemmad sisse lainud, siis perremees tõstis ette, mis Jummalale olli annud, ja nemmad sõid ning läksid pärrast sedda maggama. Rest õfel ärratas se Ingel omma seltsimeest ülles ja juhhatas tedda roowi alla ning wottis tulle tuktu misga ta sütas ello maja põllema. Se Teekäibja kohtus ärra ja ütles: Sa olled jo hul! mis sa teed? Ous se, se hea

„Juttud ja Moistatused“
1804. III trükk.

Tekäia ja Ingel (XXXI).

Üks wagga, jummalakartlik Tekäia kõndis omma teet, ja üks Ingel, innimesse näul, tulli temmale seltsimehheks. Nende jutandis kohhe, et nemmad Jummalale teggudest hakkasid kõnnelema. Oh, ütles se Tekäia, kui hea meelega tahhaksin ma Jummalale nou tunda ja nähha! Se Ingel kostis: ei weel kül innimenne sedda ei suda, sest siin ellus temma moistus wagga wäti — agga middagit pead sa ommeti sest nähha sama weel sellesamma te peäl. Rui nüüd pääw olli loja lainud, läksid nemmad ühhe koddanikko jure õfeks, kes ka üks õige ja ustaw mees olli, agga waene. Said nemmad senna sisse lainud, siis se wagga perremees wottis neid armsaste wasto, ja panni neile omma waesusest ette, mis Jummalale olli annud. Ja nemmad sõid rõõmsa süddamega, sest perremehhe hea wiis teggi neile roa weel maggusamaks. Se järel läksid nemmad maggama. Rest

Pimme (XIV); Dullo kalendris — 1823: Pärrandus (LXXX), Hiirid (LXXXI), Waene mees (LXXXII); 1824: Üks tark Mees (XLV), Unnenäggeminne (LXXVII), Poeg kes voera maal olnud (LXVII); Minuth'i kalendris 1801: Neist messilastest. — Võis ilmuda veel mujalgi, sest kõik kalendrid pole säilinud.

1) Erinevad kohad sõrendatud.

eest, mis ta meitele on teinud? Ingel kostis: olle wait, kül ja pead jummal nou näha saama. — Kui nüüd se hone põlles, ärratas se Ingel fedda perremeeft ülles ja Ingel ning teekäibia laskid ärra. Rahhe aasta pärrast käisid need lask feddasamma teed, ja Ingel ütles teekäibia wasto: lähme fenna sisse, meite endise perremehhe jure. Teekäibia ütles: Kuida julgeme meie kül senne sisse minna, et meie nisuggust pahhandust olleme temmale teinud? Ingel kostis: Tulle agga minnoga ja tee, mis minna ütlen. Said nemmad jenna tulnud, ei tahha siis enam Teekäibia fedda kohta tunda, sest see majaisfand olli ennesele suure hone ülles ehhitand ja jummal õnnistus olli teikis polis näha. Maaisfand tulli neile wasto, ja wottis neid aufaste wasto. Kui nüüd need lask teekäibiad läksid maggama, siis immetles se teine teekäibia fedda, et temma pärrast fedda õnnetus ni usfinaste olli rikkaks saanud. Nüüd ütles se Ingel: jo sa nüüd hakkad Jummal nou arratunda. Ma põlletafin selle pärrast fedda wanna ellomaia ärra, et ma teadsin, et seäl keldris olli üks rahhauf, mis ta pididi kül leidma, kui ta seäl ümber koudo kaewab, ja mis läbbi ta pididi rikkaks saama. Se on nüüd keit nenda sündind, kuida sa nääd. Ja Ingel lahkus temmast ärra.

üfel ärratas se Ingel omma selfimeest ülles, ja, üteldes: „Kas ja nääd mis Jummal nüüd teeb,“ sütas ta maja põllema. Se Tekäia ehmatas nenda ärra, et mitte tilka soja temma sisse ei jänud ja ütles nuttes: Waene hea mees! wot sid meid nenda armsaste omma kattuse alla ja murdsid, eht omma wiimse leiwapallukesest meile, ja se pididi so palk ollema. Ingel ütles: ärra wannu Jummalat, enne kui sinna temma nou tead. Kui nüüd se hone polles, ärratas se Ingel fedda perremeeft ülles ja läks selle Tekäiaga ärra. Rahhe aasta pärrast käis se Tekäia fedda samma teet, ja jälle kõnnib se Ingel temma kõrwas, üteldes temmale: kas lähme omma endist perremeeft terretama? Tekäia kostis: on sul südda minna, ei minno ei anna; eht kust utsest sa sisse lähhed, kus majatti ei ollema? Ingel ütles: ärra wannu Jummalat enne kui sinna temma nou tead! Said nemmad nenda ifka liggem jenna pole, siis Tekäia fedda kohta enam ei tunne; sest se maja Isfand olli ennesele nisugguse sure ja uhke maja ehhitand, ja Jummal õnnistus olli iggapidi näha, nenda et waese põlli hopis olli kadund. Agga maja Isfanda südda ei olnud mitte uhkaks läinud, waid

ikka ühhe wisi peäl: temma
tulli sellesamma armsa
ja hea sannaga nende wasto
kui enne, et ta kül nüüd
riffas mees olli, ikka
Jummalat nenda sam-
moti kartes ja temma
sanna järrel ellades.
Kui nüüd needfinnatsed tats
Tetäiad maggama läksid, im-
metles se, kes mitte Ingel,
kuidas ommiti se perremees ni
usfinaste ni riffats olli sanud?
— Ja nüüd ütles se Ingel:
jo sa hakkad Jummalat nou
ärratundma! — Minna!
minna! wata siin on
Jummalat kässi, sest
minna, temma Ingel,
minna põlletasin jedda ello-
maja ärra, et ma teadsin, seal
keldris rahha augo ollewa, mis
ta pididi leidma, kui ue hone
saats kaewatud: Sest temma,
mees, kelle süddand Jum-
malat katsunud. Kas sa
nüüd weel Jummalat
wannud? Ja Ingel kaddus
temma eest. Ja Tetäia
langes omma põlwede
peäle — filmili mahha,
Jummalat auustades.

Öppetus.

Oh mitto korda saab se mei-
tele õnneks muudetud, mis meie
õnnetusfeks peame! sest meie
peame jo se peäle mõtlema, et
risti ja willefusse läbbi meie
õige tee peäle saame juhhatud.
Ärra mõtle siis mitte
omma hädda sees kat-
sepiddi, waid anna leit
jummalat holets, sest tem-
ma murretseb sinno ees.

Öppetus.

Oh, kui mitto korda saab
se jubba siin ellus meie
õnneks mudetud, mis meie
õnnetusfeks arwasime, sest et
meie risti ja waewa läbbi eesti-
feks õige te peäle same. Ärra
kissenda siis mitte, kui
laps, kui Jummalat kiu-
satus sind tatsub, waid
parranda agga melt,
sest

Se Jummal, kes meid kurbastanud,
Boib pea jälle rõmusta :
Kui murre tund on möda läinud,
Siis tulles temma abbiga :
Kus siis so meel ei mõtlegi,
Seält tulles abbi sinule.

Se Jummal, kes meid kurbastanud,
Boib pea jälle rõmusta :
Kui murre tund on möda läinud,
Siis tulles temma abbiga :
Kus siis so meel ei mõtlege,
Seält tulles abbi sinuule.

Agga se willetsus mis
innimesesl temma om-
ma sü läbbi juhtub,
ei seal jures ei olle mitte
Jummala Ingel. Kui
sinno holetus ehk rum-
malus sinno maja ärra-
põlletab, ehk sinno kurri
pattune ello sind murre
ja hädda sisse sadab,
ärra loda siis mitte, et
Jummal sedda jälle
ülles ehhitab, mis sinno
rummalus rikkus — temma
parrandab agga omma
ennese jälled.

Nagu võrdlusest selgub, on Willmanni tekst saanud õige tunduva ümbertegemise osaliseks. Keelemurdelt on aga erinevused minimaalsed; pea ainsatena paistavad silma saaremaalsed 'meite, teite' pro 'meie, teie'. Näib, et Willmann ise pole puhast saaremaa murret tarvitanud. Üldiselt on aga „Juttude ja mõistatuste“ kolmanda trüki keel õigem ja modernsem.

Jääb üle puudutada küsimust, kuivõrt täpsalt jälgib Willmann Stender'i läti keelset eeskujut. Tõsi küll, juba prof. Anderson on käsitelnud sedagi oma kirjutises, kuid nagu ülemal selgus, on „Juttude ja mõistatuste“ II ja III trükis õige suured lahkuminekid ning selle tõttu ei saaks III trüki põhjal teha lõplikke järeldusi Willmanni tõlke täpsuse kohta. — Kuid ka seekordne tekstide kõrvutamise kinnitab ainult veel suuremal määral prof. Andersoni väidet, et „Willmann tõlgib, ja tõlgib kaunis orjalikult“¹⁾. Illustreerimiseks on tehtud võimalikult täppis tõlge läti keelsest originaalist²⁾ ja temaga kõrvutatud pala juba mainitud kalendri lisast.

1) E. Kirjandus 1925, lk. 392.

2) Mille eest siinkohal tänu ütlen pr. E. Potsep-Ariste'le.

Kassilesk.

Kas, mis lesjeks
saanud.

Kassi emal sureb ta armas isakass. Oh, mu vilets päevakene, kuidas ta asjata näub ja kisab ja oma sõpra kahetsedes selle oma voodi juurde a setab, nutab, kambri nurgas ainult elab ja ühtegi võõrasi oma juurde ei lase. Küll tulevad kassid leske lohutama, ja päri vad kassi tüdrukult, kes vastu tuleb, kus on armuline kassiema. Tüdruk vastab: kambri. Seal

kassi ema kurtes näub ja oma isakassi nutab.

Selle järel tulevad kosilased, üks isakass teise järele. Tüdruk ütleb talle seda. Tema pärib: missugused nad on? See vastab: igasugused. Siis ütleb emakass: las läheb teise kassi juurde, mul oma kadunud isakassi tarvis nutta. Siis läheb tüdruk välja üteldes:

Veel kassiema asjata näub oma isakassi kurtes nutab.

Korraga tuleb suur triibuline isakass. Tüdruk jookseb kiiresti kambrisse ja ütleb:

Üks emmane kas olli nenda õnneto, et temma teige armsam issane kas ärra-furri. Ja temma kurbuus olli selle pärrast wägga suur. Võd ning päwad nuttis ning nougas temma selle järrele. Ta läks omma kambri ning panni ust lukko et ükski temma jure sai. Küll tullid teised kasfid, et nemmad tahtsid temmaga kaebada, agga nemmad ei saa sisse lastud, sest tüdruk ütles ifka:

Se emmane kas nüüd wägga nougab
ja nuttab omma mehhe pärrast.

Ja jälle tullid nüüd kosilased teine teise järke. Tüdurut läks sisse sedda õõlda. Kas küsis: missugused nemmad on? Temma kostis: on ta nenda kahhe wahhel. Siis ütles temma: mingo nemmad pörgusse minna pean ifka veel omma endise pärrast nutma. Tüdruk tuli siis välja ja ütles:

Weel ifka emmane kas nüüd nougab,
sest temma nuttab õigete omma mehhe pärrast.

Agga nüüd tuli üks suur kanna nakklik issane kas. Tüdruk jookseb kui tuul sisse, ning ütles: armas emma! Siin

armuline emand, siin on suur triibuline isakass. Siis hüüab ema kiiresti:

Tüdrukud, pühkige, koristage, vana isakass välja visake.

Kohe astub isakass tuppa. Kassiema läheb kohe vastu, võtab külalise vastu ja kostitab. Juba isakass kosib, juba lesk annab kindaid, juba peab pulmi, siin jäeti vana isakass unustusse.

Õpetus.

Nii mõni naine nutab otсата meest, nagu emakass, kuni ilmub teine peigmees. Kohe pisarad vähenevad, silmad lähevad kuivaks ja kadunud mees on ammu unustatud.

on praego üks wägga illus najklit isfane kas, kas ta peab siisse tulles? Siis hakkas kas suure healega kiskjendada:

Etš ja tuled sinna jamp!

Wiska wälja wanna ramp!

Jubba tulles isfane kas tuppa, emmane lähheb ning wottab woerad wasto. Isfane hakkab kosfima, ning emmane wottab anned juba wasto ning pulmad saawad ka tehtud. Kus nüüd wanna isfane on? Siinta jäi!

Õppetus.

Nenda on se ka paljo naeftega. Senni, kui kosfilasfjed ei olle weel tulnud, nutwad nemmad pääw päwalt õigete ärdaste. Onš agga kosfilasfjed seäl, jubba siis filmapisjarad saawad ärrapühkitud ning filmad kuivawad warfi.

M. Lepik.

Lutsi maarahva päritolu.

P. Voolaine on artiklis „Eesti Kirjanduse“ 2. nr. 1925. a. andnud lutsi maarahva praeguse seisukorra kohta õieti meeldiva, huvitava ja värvika kujutise. Puutumata on ta ometi jätnud tähtsa küsimuse, kust kohast Eestist on nüüdsete lutsilaste esivanemad sinna tulnud. Aga seegi külg vajab võimalust mööda valgustamist, ning seda on ka kaunis hõlpus teha.

Väga õieti ütles juba dr. O. Kallas — keeleliste andmete najale toetudes — oma kirjatöös „Lutsi maarahvas“ a. 1894, et see eesti rahva killuke on sinna sattunud Võrumaalt — setu maarahva naabrusest. Asjaoludega

ligemalt tutvudes ei saa selle juures enam pisematki kahtlust olla. Kuid võimalik on lutsilaste päritolu veel täpsamaltki ära määrata. Nad on toodud Lõuna-Eesti idapoolsematest — Vene piiri äärsetest — Vastseliina, osalt ka naabruse Rõuge ja vahest Põlvagi kihelkonnast. Täie selgusega näitavad seda lutsi maarahva mitmed kohanimed. Näit.: kaks Tsäpsiküla (Suur ja Väike); sellenimeline küla (ja koolimaja) on praegugi olemas Vastseliina vallas. Lutsilaste Vaarkali külal on nimekaim Vastseliina kihelkonnas Loosi vallas, ja nende Paidra küla nimi on pärit Rõuge kihelkonnas Pindi vallas leiduvast Paidra kohast Vöhandu jõe ääres (kus veel hiljuti oli olemas laialt-tuntud „Paidra veski“).

Kuna mainitud kolm kohanime on õige haruldased — vist ainukesed omasugused Eestis —, ei tohiks selles küll mingit kahtlust olla, et otse neist kohtadest omal ajal inimesed Lutsimaale viidi, kus nad siis oma uuele asupaigale andsid endise kodukoha nimed, nagu seda teevad asunikud õige tihti; näit. Ameerika Ühendriikide pind on otse üle külvatud Inglismaa kohanimedega; ka sealse suurema linna nimi on võetud Inglise York'i linnast, lisandiga „New“ (uus).

Kui kõiki lutsi maarahva kohanimesid võrupoolsete kohanimedega hoolega võrrelda, leiduks küll vist rohkemgi sugulust nende vahel. Olgu märgitud, et ka lutsi eestlaste „Meksi“ perekonnanimi tuletab õige lähedalt meelde Eesti- ja Setumaa piiril olevat Meeksi küla (Vastseliina ligidal). Veel: Lutsimaa Laizena küla nimi on tõenäoliselt sama, mis Rõuge kihelkonna Laitsna vallal. Kitse, Kirbu, Mägise ja Tsiргу külal on nüüdki veel nimekaimud Setumaal.

Edasi kõnelevad mainitud väite tõestamiseks õige tugevalt kahe lutsilaste küla nimed: „Tatiküla“ ja „Vahtsene küla“. Seesugused nimed võivad pärit ja kaasa toodud olla ainult eeltähendatud piirkonnast, kus õige suured, lihavad, söömiseks kõlbmatud seened on tuttavad nime all „tatt“. Voolaine seletus ääretähenduses, et „tatt“ tähendab seent, ei ole täppis, sest seened kitsamas mõttes — söödavad — kannavad seda nime Setumaalgi. Ja eesti kirjakeele sõnale „uus“ vastab Lõuna-Eesti keeles üldiselt sõna „vastne“; ainult mainitud, Setumaa ligidal leiduval maaribal kõlab see — vist vene keele mõjul — „vahtsõne“.

Ligemal uurimisel leiduks Lutsi ja mainitud osa Eesti kohanimesedes küll veel enamgi sugulust.

Ka need vähesed keelenäited, mis Voolaine kirjutises lutsilaste kõnest toodud, on täpsalt nõnda, kuidas alles hiljutise ajani (nüüd on asjalugu kirjakeele mõjul küll suuresti muutumas) kõneldi Võrumaa idääärel, niisamuti ka Setumaal. Mõlemates on teatavasti rahvakeel õieti sama ühtlane, tunduvalt erineedes muude võrulaste keelest. Otse sedasama tunnistavad ka dr. O. Kalda kirjapandud „Lutsi maarahva muinasjutud“. Ja „Postimehes“ a. 1926 nr. 3 toodud lutsilaste ütlused: „übä illoz um“ ja „hüva miilt um nätt“ jne. tunduvad otse setukeste suust tulnutena.

Täie õigusega ütleb Voolaine „setu keel on lutsi maakeelele kõige lähemal“. Kuid seda ütlust tuleb veelgi laiendada tähendusega, et niisama ligidal on talle ka Vastseliina ja Rõuge rahva keel. Kui siis lutsilastele mõeldakse pakkuma hakata omakeelset kultuuri — millega rõõmustavalt on algust tehtud —, tuleb seda anda tingimata mainitud eestlaste maaosade rahvakeele najal. Ainult sellel kujul on ta esiotsa vastuvõetav ja seeditav. Pärast võiks vahest üle minna kirjakeelele.

Veel üks asjaolu olgu mainitud, mis oma pooltki tunnistab lutsilaste päritolu paika. Nende juures on põlise aja pärandusena alal hoidunud see taluhoonete ehitusviis, et talul on kaks „tare“ (elumaja), ehk küll harilikult elatakse ainult ühes, — teine on tagavaraks, ja teda tarvatakse vahel hädaajal loomalaudaks. Säärane komme oli maksmas alles hiljuti Setumaalgi, kuna naabruses, teispool Piusa jõge, kus see varemalt ka viisiks oli, seda ammu enam olemas pole.

Nagu dr. O. Kallas omal ajal laiemalt kirjeldas, on lutsilastel endil tänini veel see teadvus olemas, nad olevat sinna toodud „Rootsi kuninga maalt“, nii siis ajal, mil meie rahvas oli Rootsi all, kuna küll midagi ligemat oma endise kodupaiga kohta ei teata öelda (mis aga, nagu eespool kuulsime, muude andmetega küllalt selge on). Mainitud mälestuse najal saame kaunis kindlalt ka aja jälile, mil „kolimine“ sündinud. Lutsilaste esivanemad elasid Rootsi valitsuse ajal alles Eestis. Ja selle ajajärgu kestusel polnud asumine võõrasse riiki kuidagi mõeldav. See on sündinud alles Rootsi aja lõpu aastail — koleda Põhja-sõja alul; kõigiti tõenäitlikult 1702. a. suvel, mil, nagu see ajaloo-andmetest kindlalt teada, Vene sõjavägi tegi Hummulu lahingu võitmise järel (17. juulil) Peipsi ja Võrtsjärve vahelisel maal koledat hävitustööd, muu seas maha põletades Marienburgi linnakese, Pindi kiriku ja pea kõik sellel pinnal leiduvad mõisad ning külad. Lahkudes võeti

sõjasaagina ligi kõik väärtuslik vara, mis kätte saadi, ning suurel hulgal ka inimesi (kuna vahest veel suuremad hulgad rüüstamiskäigul maha tapeti). Otse kohutav on kuulda, mis Vene väeülem krahv Šeremetjev enda sellekohasest tegevusest tsaar Peetrile kirjutas, selle üle ise veel uhkustades, sest ta teadis end nõnda täitvat tsaarilt saadud määrust: hävita, hävita! Seda käsku täitis siis Šeremetjev nii palju kui suutis. Juba mõningad väljavõtted ta aruannetest kõnelevad küllalt selget keelt. Näiteks: „Kogu Tartu maakond on tühi ja paljas; meie jäime alles peatuma, kui hobused ja inimesed enam liikuda ei suutnud. Sakslasi võtsime vangi mitusada; kui palju eestlasi on kokku aetud, ei tea ütelda; neid pole keegi lugenud. Jätsin selle äri kasakate hooleks, et nõnda nende südidust tõsta.“ — Teises kohas: „Kariloomi ja eestlasi (nii mõlemaid samaväärseks lugedes!!) oleme suurte hulkadena kinni püüdnud ja neid müüme, kui ostjaid leidub. Lehmi võib saada kolme altõni eest, lambaid kahe tenga eest, väikesi lapsi ühe tenga, suuremaid grivna eest, neli tükki ühe altõni eest.“¹⁾ — Jälle teises rapordis loeme: „Mis pean ma oma saagiga peale hakkama? Vangimajad on kuhjani täis ainult suurtsugu vangidest; hunnikus koos olemisest on nende seas taudid lahti puhkenud; ka pole mul võimalik neid kõiki toita. Käsi, mis mul nendega tuleb teha.“ Jällegi teisel: „Vangistatud soldatitest ja ohvitseridest saadan ma sulle nimestiku. Kui palju eestlasi ja kui palju naisi meil vangis on, ei lasknudki ma üles kirjutada, sest nende arv on ülisuur. Sõdurid on nad omavahel ära jaganud. Hobuseid ja kariloomi on meil nüüd poole rohkem, kui eelmisel sõjakäigul saadi. Eestlasi aga vähem, sest kõiki ei suudetud ühes vedada. Iga mehe peale tuli ikkagi üks eestlane; muud ajasime minema ja vastikud tapsime maha.“

Veelgi kohutavamad teated, kui tsaarile antud raportitest, saame Moskva pea-arhiivis alalhoitud Šeremetjevi sõja-aegse päevaraamatu lehtedelt, kus on märgitud need kirikud ja kindlused, kuhu inimesed on sisse aetud ja siis hoonetega ühes ära põletatud!

Nende teadete najal võime küll kaunis tõetruult ette kujutada, kuidas lutsilaste esivanemate äraviimine sündis. Kaugemal Eestis vangistatud inimesi oli tülikas kaasa vedada; need tapeti suurel hulgal maha. Aga otse piiri-

1) Toileaeagsed Vene rahanimetused; pärastise rahaväärtuse peale ümberhinnatult maksis teng $\frac{1}{2}$ kopikat, altõn 3 kopikat, grivna 10 kop.

äärsetest maakohtadest kokkuæatud vange hoiti elus ja katsuti neist kasu saada nende äramüümise teel. Muidugi mõista püüti seda teha võimalikult pea, et lahti saada kaasatalutamisest. Kõigiti tõenäoliselt osutusid suuremateks ostjateks rüüstatud maakohtade naabruses oleva, siis Poola valitsuse all seisva, Letgallia maa mõisnikud. Need on siis omandanud otse karjadena venelaste võetud vange ning viinud nad endi maadele orjadeks. Ainult need osad õnnetutest vangidest, kes võisid uut asupaika saada kodumaa ligiduses ja kes nähtavasti ka suuremal arvul olid salkadesse kokku jäänud, suutsid siis ka alal hoida ning järeletulijale pärandada endi senist rahvuslikku iseolu ja keelt, kuigi vaevaliselt. Kõik teised sel ajal kodumaalt väevõimul ära viidud meie rahva osad, kes üksikutena võõra rahva sekka sattusid, kadusid pea jäljetult ümbruskonna elanikkudesse.

Ja otse niisama kui setukestele, tuli ka lutsilastele see iseenesest halb ning kurb asjalugu, et nad jäid mitmeteks rahvapõlvedeks püsima oma algastmelisele haridusjärjele, eemale igast kultuurimõjust ja edust, rahvuslikust seisukohast vaadates otse tuluks: nad pääsesid selle tõttu meie ajani ümberrahvustusest. Oma kodumaalt kaasa toodud evangeeliumiusu pidid nad küll peagi ära vahetama endi isandate — Poola mõisnikkude — rooma-katoliku usuga. Aga seegi asjaolu on oma kohast kaasa aidanud nende rahvuse alalpüsimiseks, sest et sellega eemale hoiti ümbruskonnast pealekäiv ähvardav venestamine. Nähtavasti on katoliku usu vaimulikud oma moodi osanud rahva usaldust võita, vististi otse selle tõttu, et püüdsid omandada võimalust mööda rahva keelt ja selles „oma karjaga“ kõnelda. Kujutav on asjalugu, et dr. O. Kallas alles selle tõttu sai rahva usalduse osaliseks ja pääses kardetud „urgitseja“ kahtluse alt, kui nähti, et ta kohaliku preestriga seltsis ja isegi tema juures õhtusöögil oli.¹⁾

Meie ajal kättejõudnud hiiglamurrang — üldine aegade muutumine — ei salli muidugi enam Lutsimaalgi senise tardunud oleku edasikestmist, vaid avaldab suurelt oma mõju, nii välistes kui ka sisemistes oludes. Kasvav kultuur kipub muu seas kustutama ka „Lutsi maarahva“ seni veel alalhoidunud ürgaegset iseolu, mis viimase rahvapõlve ajal juba ongi suurelt kadunud ja senise seisukorra edasikestmisel oleks küll peagi päästmatult otsa saanud. Aga „enne ukse lukustamist“ on tulnad üsna ootamata ilmatu

1) „Võõras saks võtt isandsa man õdaklist.“

suur pööre: koduse Eesti vabanemisega võõra mõju alt on avanenud võimalus ka ta väikesel äräõigatud võsukesel veel ärgata uuele elule. Lutsimaa on saanud Eestile sõbralise Läti riigi külge ning sellega on tee lahti läinud, et kodumaa eestlased võivad tähelepanu pöörata enda „kodust eksinud vendade“ poole, mida on juba rõõmustaval viisil rohkesti sündinud. Eriti agaralt on lutsilaste huvide eest hoolitsema hakanud sealne Eesti Haridusselts ja koolides hakatud andma emakeele-õpetust.

Nõnda pole Lutsi maarahva vaimline uuesti elule äratamise püüe mitte lootuseta, vaid võiks veelgi ära hoida sealselt meie rahvakillukeselt „Kungla kullalise päikese loojenemist“, nii et ta võiks püsida teatavas mõttes meie rahvuse „vabaõhu-muuseumina“. Selleks soovigem õnne ja jõudu!

Hiljuti avaldatud Läti ametivõimude kogutud andmetest Lätis asuvate muulaste kohta näib muude teadete seas ka, et eelmisel sajandil olevat Lutsimaal ainult kahes — Mihailova ja Janovoli vallas elanud umbes 3 tuhat inimest, kes end „igauniteks“ tunnistanud; küllap oli neid aga mujalgi. Kui lugu tõesti nii, siis oli küll sealse „maarahva“ arv pärast nende kodumaalt äraviimist tunduvalt tõusnud). A. 1897 olnud neid ainult veel 500 ja a. 1920 kogu Lutsimaal kõigest 205. — Nagu näeme, on viimased Läti arvestajad „igaunite“ arvu ikkagi väiksemaks teinud, kui ta tõepoolest on. Kuid tegelikult ongi küll raske ära määrata, kes on veel Lutsis „maainimene“, kes mitte.

H. Prants.

Väike-Maarja koolide ajalugu.

1. Väike-Maarja kihelkonnakool.

Kooliõpetaja Mart Mardi poeg Meos, kes oli 1907. kuni 1918. a. Väike-Maarja kihelkonnakooli juhatajaks ja pärast seda seati Virumaa koolinõunikuks, jaotab oma kirjelduses Väike-Maarja kihelkonnakooli ajaloo neljaks perioodiks: I: kooli hakatusest 1873. a.—1883. aastani, s. o. köster Woldemar Eichhorn'ist kuni kooliõpetaja Peeter Koiduni; II: 1883. a.—1892. a., s. o. Koidust kuni Juhan Karafin'ini; III: 1892. a.—1907. a., s. o. Karafinist kuni Jakob Tamme surmani; IV: 1907. a.—1919. a., s. o. koolijuhatajast Märt Meosest kuni 1919. a.

Kuigi endine köster Michelson pidas oma toas enda tütarde abil kooli mõnede „hantvärkide“ lastele, nagu Aadu Tiikaldi jutustusest näha, kes ise tema juures juba 1860. a. Põdrangu ja Pandivere aidamehe poegadega (Moorbach ja kaks Reitel'it) saksa keelt j. m. õppinud, dokumentaalselt jääb kihelkonnakooli algusaastaks ometi 1873. a., nagu kirikuraamatu ja konvendiprotokollide põhjal seda võib oletada.

Kooli hakati pidama leerimajas, mis oli ehitatud a. 1869 mõisnikkude ja talupoegade ühisel kulul. Esimesel kooliaastal (1873/4) pidi koolis õpetajaks olema köster W. Eichhorn; see aga tüdis juba ühe aastaga ära, nii et sesse ametisse kohe järgmiseks, 1874/5. õppeaastaks keegi päevapiltnik Lievenström valiti. Selle järel olid õpetajaiks Einemann, Reitel, Aadu Käär ja Normann — kõik ilma pedagoogilise hariduseta, peale Aadu Kääri, kes Tartust Hollmann'i seminarist oli tulnud. Kooli võeti lapsi vastu ilma alghariduseta, nagu vallakoolidessegi, aga ka neid, kes vallakooli olid lõpetanud; õpiained olid aga vallakooli eeskava piirides, peale uute ainetena juurde tulevate saksa ja vene keele. Et seesuguse töötamisviisi tagajärjel edu vähene oli, muutusid mõned ained mitmele tüütavaks.

Kooli paremale järjele tõstmiseks aitasid elustavalt kaasa Vao mõisa omanik v. Rennenkampff ja Vao talupoeg Juhan Weelmann, esimese ajajärgu viimne kooliõpetaja Normann'i ajal. 1882. a. esitasid kihelkonnas olevad vallakoolide õpetajad Pandivere mõisaomanikule v. Rennenkampff'ile, kes oli koolide võõrmünder, palve ja kihelkonnakooli õppekava, mille järgi koolis peaks õpetatama, kui tahetakse, et see oleks oma nime kohane kihelkonnakool; ühtlasi esitati soov, et kihelkonnakooli õpetajaks peaks olema parema haridusega isik, kui kool tahetakse õigel tasapinnal pidada.

Normann lahkus ametist; koolitöö jäi rohkem kui aastaks seisma. Selle järel valiti kihelkonnakooli õpetajaks Riia Balti seminari kasvandik Peeter Koit a. 1883. Kuis see kõik sündis, seisab täielikult M. Meos'e kirjutatud ning 1923. a. trükitud raamatus „Väike-Maarja kihelkonnakool, praegune algkool, 1873—1923“ ja „Minu mälestustes Väike-Maarja kihelkonnakooli kohta“ „Postimehe“ 1916. a. 188.—191. nr. is.

Koidule maksid konvent ja vallad kokku 300 rubla kindlat palka, peale selle iga koolilapse pealt veel 10 rubla. Sel teisel ajajärgul tõstis Koit kooli täiesti kihelkonnakooli kõrgusele, andis õpetust saksa, vene ja eesti keeles. Koo-

lilaste arv kasvas, kooliruumi laiendati, muretseti õppeabi-
nõusid, palgati abikooliõpetajaid, kooli ümbrusse istutati
puid j. n. e. Abi-kooliõpetajaiks olid: 1884. a. Nikolai Blau,
siis järgemööda Heinrich Roost, 1885. a. Koidu vend Jakob
Koit, Tartu kooliõpetajateseminari kasvandik. Sel ajal käis
ka kirikumõisast kodukooliõpetaja Karl Siefertmann koolis
algebratunde andmas ja sai seega kooliõpetaja-õiguse väe-
teenistuse asjus. Veel täitsid teise kooliõpetaja kohuseid
selleaegne köster M. Kampmann ja Juhan Karafin.— Peeter
Koit kutsuti Tallinnasse kooliõpetajaks, sest tema tegevuse
tähtsusest koolipõllul ulatus kõla juba kaugemale. Tema
püüetest, tema võitlusest kirikukonvendi vastu kooli olemas-
olemise eest venestamise algusajal, vene võimude tegevu-
sest ja püüetest on eelmainitud Meos'e raamatus täielised
teated dokumentaalsete tõenditega olemas. Koidu tegevuse
läbi oli V.-M. kihelkonnakool tarvilisele kõrgusele tõusnud.
Seega lõpeb teine järk kooli ajaloos.

Pärast Koidu lahkumist andis Rakvere maakonna rah-
vakoolide-inspektor kihelkonnakooli juhataja kohuse selle-
aegsele abile J. Karafin'ile; kuid juba sama 1892. a. oktoob-
rikuus kutsus ta sisse ametisse Kiltsi vallakooliõpetaja
Juhan Hansen'i, kes oli Tartus õpetajateseminari kursuse
lõpetanud. Hansen'il ei olnud poolehoidu; sellepärast kavat-
sesid koolisõbrad koolijuhatajaks otsida kellegi teise. Seks
kutsuti Põltsamaalt Eesti Aleksandri kooli õpetaja Jakob
Tamm end kihelkonnakooli juhataja kandidaadiks üles andma.
J. Tamm võttiski kutse vastu ja astus 8. augustil 1893
ametisse. J. Tamm sai ühendatud Vao ja Porkuni vallalt,
nagu Koitki, 300 rubla kindlat palka ja iga koolipoisi pealt
10 rubla. Sellest maksis ta 10% kooli kassasse. Ka tõid
vallad koolile 36 sülda puid, kuna võõraste kihelkondade
lapsed natuke rohkem kulu pidid kandma. Tamm palkas
enesele kassa kulul abi-kooliõpetajad, keda Rakvere jaos-
konna rahvakoolide-inspektor ametisse kinnitas; 1900. aastast
peale tegi seda aga Paide jaoskonna inspektor.

Kui nüüd J. Karafin nägi, et kooli juhatus J. Tamme
kätte läks, võttis ta enese lahti palvekirjaga 1. juulist 1893. a.
Veel olid J. Tammel abideks: Samuel Lindpere 1893.—1894.
a., Gustav Mälk 1894.—1898. a., August Peenemaa kuni
sept. 1899. a., edasi Madis Reisenbuk kuni 21. nov. 1903.
a., siis Jaan Ritsland 1. maini 1904. 1. maist 1904 kuni
Tamme surmani oli tal abiks Volmari seminarist Joh. Sõs-
ter; teised abid olid kõik Tartu seminaristid. Oma tege-
vuse poolest koolitöös ja ka väljaspool kooli olid abidest
kõige tähtsamad Mälk ja Reisenbuk, mõlemad tublid muu-

sikamehed. Esimene asutas Väike-Maarjasse pasunakoori, teine tegi sellel põllul tööd edasi.

Klassis esines J. Tamm tubli koolimehena ja kirjan-
dusetundjana ning -armastajana, nagu ta ka ise oli üks
paremaid selle-aegseid eesti luuletajaid. Kooli juurde muret-
ses ta laste jaoks tubli raamatukogu paremate vene kirja-
nikkude valitud töödest. Aga õpilaste elu-olu väljaspool
klassi jäi tema silma eest varjule, sest esiteks oli T. lühi-
kese nägemisega ja teiseks oli ta ligem ümbruskond Tamme
vastu liiga salalik. Oma haiguse ajal hakkas Tamm seda
juba aimama ja sai ka juba mõnest korratusest kuulda,
aga siis ei suutnud ta enam korda luua. Säärane väline
korratus mõjus Tamme tervisesse veel oma poolt rõhuvalt.
Tamm suri 13. juulil 1907.

Neljas ajajärk kihelkonnakooli ajaloos kestis Tamme
surmast kuni Meos'e juhatuseaja lõpuni. Viiest kandidaa-
dist, kelle seas olid ka J. Sõster ja Kärstna ministriumii-
kooli juhataja Mart Meos, valis Porkuni ja Vao ühendatud
volikogu 28. juulil 1907 kooli juhatajaks Meos'e. Nüüd
algasid parandused ja korraldused kooliruumide alal, mis
juba kaua olid kohendamata olnud, aga ka koolilaste kor-
rapidamise alal. Et õpilaste arv tütarlastekoolis, mis tütar-
laste linna-alkooli nime all töötas, oli väheseks jäänud,
et ühtlasi paremini saaks nende seas korda pidada ja et
ka õppejõudude arvu koondada, ühendati poeglaste- ja tütar-
lastekool üheks kihelkonnakooliks. 6. novembril 1907 algas
kihelkonnakoolis ühine õpetus poeg- ja tütarlastele kolme
kooliõpetaja (Meos, Sõster ja neiu Falkenberg) juhatusel
kolmes klassis. Uuendused töid kooliellu palju värskust
ja lahedust, ainult kooliõpetajad ei olnud juhataja uuen-
dustega kõigiti päri, samuti mõned koolilapsed, kelle hal-
vad kombed juhataja eest ei võinud varjule jääda. 27. jaa-
nuaril algas koolis õpilaste „streik“, mis vältas kuni kooli-
õpetaja Sõster õppetegevusest lahkus ja vanematekogu asja
korraldas. Hiljemini valiti naiskooliõpetajaks Lydia Rei-
nik ja Sõstra asetäitjaks Ed. Putmaker, kes ka juba
Tamme haiguse ajal asetäitjaks oli olnud.

Novembrikuul 1909 osteti Jostson'i kivimaja, mille külge
juba enne tütarlastekooli klass oli ehitatud, 375 rubla eest
koolile päriseks; maa maja all oli juba enne ära ostetud
(800 ruutsülda à 2 rubla = 1600 rubla).

Juba 1908. aastal valiti üheks kooli õppejõuks Ed. Put-
maker'i asemele Andres Allast, kes Meos'ele ta püüetes nagu
paremaks käeks oli. Aastal 1910 valiti kooliõpetajaks Jaan
Port ja käsitöö ning saksa keele tundide andjaks Helmi Koch.

1911. a. sügisel hakkas kool nelja klassiga käima, milles ka 4 kooliõpetajat töötasid.

1911. aastal suri Rakvere maakonna talurahva-asjade komissar Muifel, kes meie koolidele lahkust ja sõbralikkust oli üles näidanud. Tema asemele sai Ruban. See ühines kooli kuraatori, kreisiülema noorema abilise R. Brandt'iga, et kooli seda kindlamini venestada või lõpetada. Karistati Vao valla talitajat J. Reitel'it ja kirjutajat J. Blumfeldt'i selle eest, et nad ei oskavat volikogule vene ministeeriumikooli headust ja kasu ära seletada j. n. e. Ähvardati vallavalitsusi, kui keegi neist kihelkonnakooli heaks abiraha julgeks eelarvesse üles võtta. Porkuni vallavalitsusele (kirjutaja Kuusler ja talitaja Velt) oli Ruban'i keeld nagu ammuoodatud magus suutäis. Juba arvati Meos'e võim rahva seas liiga suur olevat: tekkis mõte, et peab, enne kui kooli venestada, katsuma Meos eest ära veeretada. Meos't ähvardati, kaevati ja päriti aru, kuni tuli suur sõda ja jahtusid vähe need ähvardused.

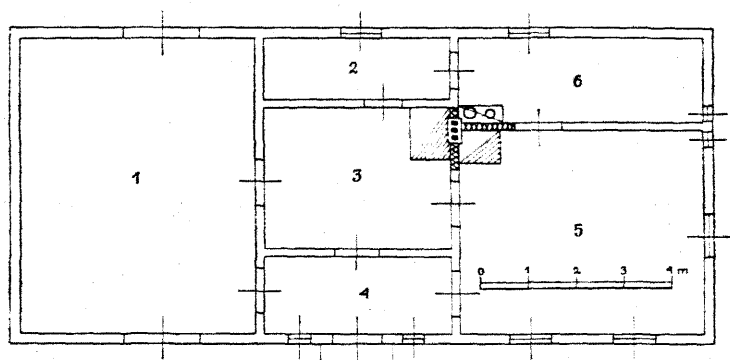
Sõja ajal vahetusid kooliõpetajad sagedasti. Port'i järel, kes Pärnu linnas koha sai, valiti 1913. a. kooliõpetajaks E. Martin. See läks 1914. a. sõtta. Tema asemel töötas Emma Ahman 1. jaanuarini 1915, mil ta mehele läks. Siis jätkas õppetööd Jakob Lindman kuni kevadeni — oma sõttaminekuni. 1915. a. sügisel valiti Alma Olev, kes õpetas 4 aastat. 1916. a. jaanuaris astus A. Allast sõjakooli. Õpetajaks oli siis kuni kevadeni Erika Ennok. 1916. a. sügisel valiti õpetaja-ametisse Johannes Kalda. Helmi Koch'i järglaseks sai 1917. a. Marta Elias.

1913. a. sügisest alates on poistel koolis ühisköök. Igal aastal valivad õpilased eneste seast vähemalt 2 poissi, kes söögiaineid õpilastelt vastu võtavad ja igapäev kindlaks tehtud normi järele välja annavad. Et asjaajamist kõigiti korras pidada, on Meos'el küllalt tegemist. Enne sõda läksid ühe lapse peale kuluvad söögid toleaeagsete hindadega 4 rubla ümber kuus maksma, kuna söögid rahuldavaks tunnistati. Kummaski koolimajas on õpilaste eneste valimise järgi iga aasta kohta vanemad korrapidajad, kes korrapidajaid kõigisse teistesse ruumidesse igal nädalal ette määravad. Igal nädalal on mõlemas majades koosolekud, kus korrapidajate head ja vead harutusele tulevad; kirjutatakse protokollid, pannakse numbreid j. n. e. Igal aastal korraldatakse õpilastega suuremaid pidusid, mille sissetulek määratakse kooliõppeabinõude muretsemiseks j. m.; 1917. a. sügisest saadik töötab koolijuhataja Meos'e algatusel koolis õpilaste selts oma põhikirja järele. 1918. a. oli selle

seltsi pidukomisjoni korraldusel seltsimajas suurem pidu. Ka anti oma korraldatud kuukirja „Eha“ esimene nr. välja. Õpilaste arv on järjest kasvanud kuni 155 lapseni, ja rohkem ei mahu ruumidesse. 1919. a. muudeti kool kõrgemaks algkooliks.

2. Assamalla kool.

1851. a. õpetas Assamalla küla lastele lugemist, laulmist ja käskusid, mõnedele ka kirjutust selle küla „Otsa“ talu peremees, vennastekoguduse liige Joosep Ammelmann „Separi“ talu kambris, mille kohal praegu Kõrtsi Hendriku talu maja seisab. Aastapalgaks jäeti mõisa poolt „Otsa“ talule määratud rendist 5 rubla alla.

Assamalla esimese, 1852. a. ehitatud koolimaja põhiplaan.

- 1 — rehealune, 2 — sahver, 3 — rehetuba, 4 — koda, 5 — klass, 6 — õpetaja elutuba.

Juba järgmisel suvel ehitas mõis uue koolimaja, mille materjali rahvas pidi kohale vedama. Maja oli talutoa laadi, rehealuse ja rehetoa küljes üks suur tuba ehk kamber ($30 \times 2 \times 47$ jalga), millele pärast laudadest vahe tehti, et kooliõpetaja eluruumi klassitoast eraldada (vt. joonis).

Esimeseks koolmeistriks sai Torma kihelkonnakooli poiss Johann Friedrich Sommer. Sellele oli aastapalgaks määratud kolm põldu, igatühe suurus „kolme tündri maa“, mis külaperemeeste „leikude“ otsast lasti kooli krundiks välja mõõta. Koolis oli esimesel talvel 15 last.

Sommer pidas kooli Assamallas 22 aastat. Õpetas lastele lugemist, laulmist, katekismust ja poistele, kes tahtsid, ka kirjutust, kokku- ja maha-arvamist.

1874. a. võeti Assamallasse kooliõpetajaks Johan Tõnise

poeg Elken, kes Kodavere kihelkonnakoolis oli õppinud, Tartu-Võru kreisi koolide katsumiskomisjoni ees Palamusel kooliõpetaja-eksami ära teinud, Kodavere Nõval 1 aasta ja Laiuse kihelkonnas Villakveres 3 aastat kooliõpetaja olnud.

Kooli varanduseks oli 1 pikk laud, mille ümber lapsed pinkidel istusid, 2 Sydow'i kaartid, piibel, mõned Uue Testamendi eksemplarid, Punschel'i koraaliraamat ja väike seinatahvel. „Igapäeva-lapsed“ käisid sel ajal 4 päeva nädalas, „ühapäeva-käijad“ ehk korduskooli-lapsed käisid igal esmaspäeval, kuna laupäev oli kooliõpetaja priipäevaks, mil ta võis oma maja ja koha asju korraldada. 1874.—1875. a. oli lapsi koolis: igapäevaseid 38—45, korduskooli-õpilasi 39.

Laupäeva-õhtuti peeti jutluse lugemist, pärast seda õpiti laule. Tundide vahel loeti „Postimeest“, „Jututuba“ j. m. juturaamatuid, mis laste ja noorte inimeste kulul osteti ja ka lugejateringis ümber käisid.

Sel ajal hakkas sunduskool peale. Asjata viidetud päevade eest nõuti trahvi 5—10 kop. päeva pealt. Selle rahaga muretseti kooliraamatuid ja õppeabinõusid. Lapsed, kes kolme talvega ei jõudnud õpiasju selgeks saada, pidid veel neljanda talve koolis käima. Kooliõpetaja palgaks oli pruukida üldse 6 tiinu heinamaad, 6 tiinu põldu ja karjamaa oli külaga ühes — 36 rubla rendi väärtuses. 1877. a. pandi palgale veel lisaks 25 rubla. Peale selle maksti valla poolt 5 rubla küünlaraha ja toodi iga talu kohta $\frac{1}{2}$ kuuejalasülda puid mõisa metsast.

1885. a. aeti maad krunti ja ka kooliõpetaja sai suurema koha, kokku ligi 24 tiinu põldu, heina- ja karjamaad. 1887. a. ehitati J. Elken'i plaani järele uus koolimaja, 12 jalga kõrge, $4\frac{1}{2}$ sülda lai ja 9 sülda pikk. Ehitajaks oli Moorits Mihkelson.

Juba 1880. a. osteti koolile 125 rubla eest orel $3\frac{1}{2}$ registriga; see ostusumma oli laulukooriga teenitud (laulukoor oli alati olemas) ja küla elanikkudelt korjatud.

Kooli revidendiks oli kirikuõpetaja L. Fankhaenel ja koolide võõrmündriks v. Rennenkampff Pandiverest. — Et inspektori-aegseid nõudeid täita ja ennast vene keeles täiendada, käis J. Elken aastail 1890 ja 1896 Rakveres kursustel.

1904. a. ostis Kustas Mihkli poeg Lessel koolikoha ära ja koolile jäi ainult aiamaa, umbes $\frac{3}{4}$ tiinu, kuna kooliõpetajale valla poolt aiamaaga kokku 130 rubla aastas palka maksti.

Sel ajal oli Porkuni valla kirjutajaks Jakob Kuusler, „täis joomamees“, talitajaks tema käsualune Jakob Reis-

mann ja volikogus valitses alkoholi võimus; koolist hooliti vähe, kuna talitaja Joosep Wanderer'i ajal, kes enam kirjutaja käpa all ei seisnud, ka kooli asi hakkas paranema.

Elkeni koolipidamise ajal olid revideerijateks peale kirikuõpetaja P. Eberhard'i inspektorid Meves, Jõgever, Luig, Hanser, Arbatski, Anson, Tsiklinski, Rutšejev, Dunajev, Tihhomirov ja Rõbalka. Kooliga oldi rahul.

15. oktoobril 1913 võttis J. Elken enese koolitööst lahti, et puhkepalgale saada, pärast seda, kui oli 43 a. kooliõpetaja-ametit pidanud, sellest 39¹/₂ aastat Assamallas. Tema järglaseks sai selle koha peal Joosep Leemendik, kes sõja-, revolutsiooni- ja Saksa okupatsiooni päevil kord sakste, kord jälle enamlaste poole hoidis ja 1918. a. enamlastega ära kadus. 1919. a. sai kooliõpetajaks Fr. Trinkmann, kelle ajal kool juba kaheklassiline oli. Tema ajal tehti tööd ka koolitöö kõrval, laulukoori ja näitlejatega pidusid pidades, et raamatukogu heaks raha saada, ja asutati koolile raamatukogu.

(Järgneb.)

J. Elken.

Kirjanduslik ülevaade.

Eesti Biograafiline Leksikon III. Toimetus: Prof. A. R. Cederberg — peatoimetaja, prof. H. Koppel, prof. J. Köpp, prof. A. Saareste, dots. P. Treiberg, F. Tuglas, R. Kleis — sekretär. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused II. K.-ü. „Loodus“, Tartus. 160 lk., hind 400 marka.

Trükitööliste streigi tõttu hiljunult ilmus „Eesti Biograafilise Leksikoni“ III vihk. Sellega läheneb leksikoni väljaandmine lähemal ajal lõpule. Juba eelmiste vihkude ilmumisel on arvustus peaaegu üksmeelselt märkinud leksikoni ilmunud osa suurt vääruslikkust. Kindlasti ongi „Eesti Biograafiline Leksikon“ meie ajaloolise kirjanduse alal kapitaalteos, pakkudes teaduslikult koostatud materjali nii uurijale kui ka arenenuma huviga lugejale. Kuigi leksikoni toimetus koondab biograafiaid leksikonisse eesti elu seisukohalt huvitavate isikute kohta, peab selle juures tähendama, et sissevõetud elulood pole kuskil tahtlikult ebaobjektiivsed. Vastupididi, artiklite autorid on, leksikoni sihti austades, püüdnud nähtavasti tabada võimalikku objektiivsust, mis on pea alati ka saavutatud. Kaastööliste hulk väga mitmesugustelt eriakadelt on võrdlemisi suur ja nende huvide seisukohalt käsitletud biograafiaid on võib-olla sageli ühtlustanud toimetuse nivelleeriv käsi. Allakirjutavale isiklikult tundub, et käesolev vihk, vaatamata streigist põhjustatud trükkimisraskustele, on sisuliselt ja keeleliselt siiski märksa ühtlasem kui eelmised vihud. Nähtavasti kogemuste suurenedes suudab toimetus paremini korrigeerida ja vajaduse korral ümber mõtadagi autorite subjektiivseid jooni, — töö, mis kaastööliste arvu suurust silmas pidades iseäranis kerge ei või olla. Enamuses on

autorid suure hoolega töötanud, viibides töö kallal tõsise huviga (tulunduslikus mõttes loomulikult ei või olla selle huvi sisendajaks honorar, sest et see ei vasta ajakulule). Nii tekkinud elulood, mis sageli nähtud kaasaja olude raamides, moodustavad nende olude lähema kirjeldamise ja iseloomustamisega koostatult „Eesti Biograafilises Leksikonis“ Eesti ajaloo kokkuvõtte kõikidelt aladelt, nii peajoontes kui ka detailides. See just peabki muutma „Eesti Biograafilise Leksikoni“ suurteoseks eesti ajaloolises kirjanduses.

Käesolev III vihik sisaldab 160 lehekülje (lk. 305—464) ulatusel paljude autorite poolt kokku 301 biograafiat M tähest S tähesse (M tähe järg sisaldab 69 elulugu, N—24, O—22, P—74, Q—2, R—57, S-i esimene osa — 53), alates Martnaga ja lõpetades Seckendorfini väljajõudega. Seal hulgas kohtame rea pikemaid kirjutisi huvitavate, tavaliselt vähe tuntud või muidu raskesti kättesaadavate andmetega nagu Martna ja Päts (T.), Nikolai I (H. Kr.) ja II (P. T.), Merkel (P. T.), Metsanurk (F. T.), Oxenstierna'de sugu (A. R. C.), Parrot (P. T.), Patkul (J. V.), Parts (T.), Peeter I Suur (H. S.), Peterson Kr. J. (G. S.), Plettenberg (L. A.), Paulucci (P. T.), Poska (J. K.), Prants (R. K.), Pöld P. (T.), Pöögelmann (T.), Reiman Villem (P. P.), Rei (T.), Roodsjanko (A. V.), Roht R. (H. V.), Šahovskoi (P. T.), Schlippenbach (H. S.), Scheller-Mihailov (F. T.) j. t. Kuna kaugema mineviku tegelaste kohta on autoritel võimalus märksa ülevaatlikumalt kirjutada, osutub see raskeks ülesandeks alles elavate või vastlahkunute suhtes. Sündmuste ja neis viibinud isiku iseloomustus ning hinnang on siis komplitseeritum, samuti raskesti tabatav ka erapooletus. Ometi on suudetud eduga esitada Nikolai II elulugu koos tema valitsuse kestes Eestimaal sündinuga; sama huvitavad ja ülevaatlilikud on Konst. Pätsi, Martna, Rei, Pöögelmanni ja Partsi biograafiad koos eesti ühiskondliku korra arenemise lähema mineviku vaatlusega. Väiksemaid artikleist on huvitavad kas oma uudsuse (arhiiviandmete najal) või iseloomustuste tõttu Mitt (A. Kr.), Mohrfeldt (T.), Tallinna rae-härra Johann Müller (O. G. — peaaegu ainult arhiivi andmeil), Nebokat (J. K. — keskarhiivi j. m. andmeil), Negro (F. L.), arhitekt V. Neumann (B. H.), munk Nicolaus (A. R. C. — huvitavate allikate põhjal), E. Nottbeck (O. G.), Obermann (A. V.), J. Oks (F. T.), L. Olesk (T.), Pattiner (O. G.), Andres Pert (H. P.), ärkamisaja tegelane Peeter Samuel Peterson (A. Kr.), ajaloolane Petrov (H. S. — Narva linna-arhiivaari andmeil), Piip (T.), Pilar von Pilchau (T.), P. Pinna (E. H.), Pung (T.), Pusta (T.), Hugo Raudsepp (H. V.), raamatutrükkija rootsiaegses Tallinnas Reusner (A. R. C.), ajaloolane Richter (O. G.), Rauschert (J. K.), Rud. Reimann (H. V.), Elmar Rosenthal (R. L.), Rotermann (J. M. — peamiselt tänu G. Adelheimi andmeile), arhit. Saarinen (A. V.), Tõnu Sander (B. L.), Sass (R. K.), Schlater (A. V.) j. m. t.

Käesoleva vihu kaastöölise seas kohtame kõige pealt isikuid, kes T(oimetuse) tähe all kirjutavad (63 artiklit) kaasaegsete politika- ja kultuuritegelaste kohta. Edasi on peatoimetajalt prof. A. R. Cederberg'ilt, dots. P. Treiberg'ilt, prof. A. Saareste'lt, A. Vaga'lt, J. Mihkelson'ilt, Rich. Kleis'ilt, prof. J. Kõpult ja Fr.

Tuglas'elt hulk artikleid, teistelt rohkemalt kaastööliselt vähemal arvul. Fr. Tuglase ülevaated kirjanikkudest näitavad, vähemalt vähiku arvates, tabavat joonestust ja mõistvat sissetungi vastavate kirjanikkude loomisvõimesse. Mainitagu vaid tema Oksa või Metsanurga biograafiaid. Mis Balti ja Eesti kunstnikkude elulugudesse puutub, siis oleks vahest kohasem olnud jagada need aja järele kahe või enama isiku kätte. Nüüd aga ei suuda A. Vaga meid mõnikord rahuldada oma iseloomustistega puht-eesti kunstnikkude üle. Nõrgemad leksikonis (käesolevas vihus) tunduvad olevat J. M-i koostatud tulundustegelaste biograafiaid. Andmed on mõnikord vananenud ja puudulikud, ka puuduvad enamasti viited, kust on elulooline materjal saadud (kas isikult endalt, kirjanduse ja käsikirjaliste märkmete teel või teiste isikute kaudu). A. S-te artiklis Joachim Salemann'i üle (määratud 1693. a. Eestimaa piiskopiks) pole mainitud piiskopi vaenulist suhtumist lõuna-eesti murdes väljaantavate kiriklikkude raamatute vastu, mis õieti iseloomustav nähtus oli tol ajal, tähistades ühelt poolt lõuna-eesti ja teiselt poolt põhja-eesti murde pooldajate omavahelist vastakust. Samuti on tähendamata jäetud selle piiskopi poolt maakirikuiss'e ettevõetud visitatsioonireisid, mis aitasid tõsta vaimset elu osas Põhja-Eesti kihelkondades. Vähemaid vääratusi või trükivigu leidub üksikuid, näit. artiklis liivlaste apostel Meinhardi üle (lk. 311) mainitakse M-i surnud olevat a. 1194 pro 1196, edasi mõnes O. G. koostatud artiklis, kuid siiski ei ole need iseäranis olulised. Et säärase käsiraamatus, kus paljud autorid kaastegevad ning toimetuse kõiki käsikirju täieliselt ei saa kontrollida, jättes osalise vastutuse biograafia autorile enesele, esineb üksikuid vigu, on peaaegu paratamatult nähtus.

Küll vist ühe keerulisema küsimusena tuli leksikoni toimetusel alguses lahendada isikute valik, keda pidi võetama leksikoni. Seejuures seati mitmed põhimõtted üles, sest absoluutselt võimatu on siia mahutada ju kõiki Eesti ajaloos vanemal või uuemal ajal esinenud isikute, ka praeguste tegelaste elulugusid. Toimetuse valis, ja enamasti vastavad need, kes sees on, tõesti raamatute tarbele. Kuid näib, et mõned tegelased, kes käesolevate ridade kirjutaja arvates sees võiksid olla, on kas nii-öelda „silma vahele“ jäänud või toimetuse kaalutlusel välja jäetud. Nende leksikonis mitteleiduvate isikute elulood kaaluvad mõnikord leksikonis leiduva mõne tegelase eluloo üles, igatahes võrduvad nad tihti nendega. Seepärast oleks soov esitatavaid näha järgnevas leksikoni supplementis resp. supplementides.

Arvustistes on kaevatud tulundustegelaste vähesuse üle. Selle kaebusega ei tahaks täiel määral ühineda, sest kui esinevad juba sääraseid vähetuntud nimed nagu tööstur Ado Mäeberg ja Johan Oja, kelle teened ei osutu igatahes erilisel suurteks (otsustades kas või nende biograafiade järele), siis ei tundu see etteheide õigustatuna. Schneider'i eluloo sissevõtt on vahest enam põhjendatav, samuti ka Munna oma. Kuid kahtlemata võiks nendega kõrvuti esineda ühistegelane Villem Pakler, meie tarvitajateühingute üks tuntumaist asutamise propageerijaist (tema kohta vt. muu seas „Ühistegelane“ 1922, nr. 5—6). Samuti on varemalt õigusega märgatud K. Korneli eluloo puudumist (II vihus). Seal-

juures on täiesti omal kohal G. Pihlaka ja J. Ploompuu elulugu, kuid lisandada oleks võinud vahest ka T. Mutsu oma, kes teatavasti näitekirjanduse kirjastamise alal meil üldiselt tuttavaks on saanud. Möödudes spordilistest nimedest mainigem, et järjekindluse seisukohalt peaks leiduma aset mag. Harri Moora kõrval dr. Julius Mägiste'le, kes avaldanud suuremaid iseseisvaid uurimusi; samuti võiks öelda seda mag. E. Laiu kõrval mag. A. Anni kohta (vt. I ja II vihk). Kuivõrt tähtis oli sisse võtta A. Nolde elulugu, jääb lahtiseks; B. Nolde kohta on see aga õigustatum tema rohkema suhtumise tõttu Balti õiguse-ajaloo uurimisse. On kiiduväärt, et leksikonis leiduvad geoloog ja füsioloog Pärna; kui seal asub aga paar väiksemat tööd kirjutanud Heinrich Vilhelm Joachim Rickers, siis peaks ka ajaloolasele Georg Rathlefi'le leiduma vähemalt samavõrdselt 14 rida, sest Rathlefi töö „Das Verhältniss des livländischen Ordens zu den Landesbischofen und zur Stadt Riga im dreizehnten und in der ersten Hälfte des vierzehnten Jahrhunderts“ (Tartu 1875) kindlustab talle juba teatud nime balti ajaloo-uurijate seas. Samuti mõne reaga võiks mainida mitme huvitava ajaloolise uurimuse autorit P. v. Osten-Sacken'it. Ka peaks leksikonis leiduma krahv Nikolai Ludvig Rehbinder (1823—1876). Rehbinder on küll luuletajana üldtuntuks saanud (näiteks vt. tema luuletiste kogusid „Blätter“, Tallinnas 1846, „Vom Meeresstrande“ Berliinis 1867, „Aus dem Innersten“ Mitavis 1873; draamad „Der Liebestrank“ Tartus 1848 ja „Rizzio“ sealsamas 1849 j. v. p. t.), isegi „Allgemeine Deutsche Biographie“ on selle tõttu tema eluloo sisse võtnud (Bd. 27, Leipzig 1888) ja Jegor von Sievers kingib omas „Deutsche Literatur in Russland“ (Berliin 1855) talle tähelepanu; kuid ka balti ajaloolises kirjanduses etendab ta teatud osa, nagu see ilmneb Winkelmann'i bibliograafiast, koostades lühikese Tallinna ajaloo („Geschichte der Stadt Reval“, Tallinnas 1875), samuti kirjutades Haapsalu ajaloo ja katkust Pakril 1710. a. („Inland'is“ 1851 ja E. Pabst'i „Bunte Blätter'is“ II), tollide üle Liivimaal 13. ja 14. sajandil, 1602. a. nälgast, edasi mälestisi ja följetoni-taolisi skitse ning legende Eestimaalt („Estländische Skizzen“, Tallinnas 1848 j. t.), jumestades üksikuid episoode eesti rahva elust, vanast ustust ja muinasjutu-ilmast (talgudest „Inland'is“ 1856, kratist „Inland'is“ 1847 ja muinasjutte sama ajakirja teistes aastakäikudes), koostades Baltimaade belletristilise kirjanduse ülevaate a. 1800—1852 („Inland“ 1854) ja tehes kaastööd C. Russwurm'ile „Eibofolke“ jaoks, ühtlasi välja andes ka albumi ja almanahhi. Et Rehbinder'i tähtsust väärikselt hinnatakse, seda rõestab ka uuema aja huvi tema vastu. Veel 1925. a. ilmutab Sigurd Båfverfeldt Stockholmis ja Oslos Nikolai Ludvig Rehbinder'i üle väikese, kuid huvitava monograafia („Den baltiske dikteren N. L. Rehbinder“). Eelöeldu tõttu ei tohiks meilgi Rehbinder'i vastu huvi täielikult puududa.

Meie vabadussõja tegelased maaväest on leidnud leksikonis küllaldase esinduse, isegi Poopuu ja Pinding ei puudu seal. Selle vastu on ebaproportsionaalselt talitatud mereväega, kust vaid J. Pitka on leksikoni pääsenud. — Politiliste tegelaste elulugusid vaadeldes tundub soovivatana, et sisse oleks võetud peale Hans

Pöogelmann'i veel Jakob Palvadre, kes tähtsat osa etendab Venemaal viibivate kommunistlike eestlaste seas, viimasel ajal esinedes Leningradis opositsionääride nagu teatava juhina, ning kes ühtlasi kirjutanud ajaloolise sisuga töid. Siinjuures meelestub leksikoni II vihus puuduvana A. Kesküla, 1905. a. tuntud tegelane, kes teatavasti omal ajal propageeris prantsuskeelseis raamatuis Eesti ja muude Balti provintside föderatiiv-ühendust Skandinaavia riikidega.

Vanemasse Balti ajaloosse suundudes meelestuvad allakirjutatul kui tallinlasel eeskätt selle linna minevikuga seoses olnud kujud, kes olid ühtlasi tooniandvad ka kogu Eestimaaale. On täiesti loomulik, kui Knut Porse, kellele andis Taani kuningas Eestimaa hertsogkonnana mõneks aastaks, kes aga kunagi selle tegelikule valdamisele pole asunud, leksikoni on võetud. Võib-olla aga oleks kohane sinna koondada ka Tallinna piiskopp Olause (1323—1350) kohta teadaolevad andmed. Sest nagu näib, on Olaus omal ajal teatud määral oma käes hoidnud Eestimaa taani vasalkonna huvide usalduse ja ta esineb ka märgatava opositsioonipartei kesksema isikuna Tallinna omaaegse taani asehaldaja Markvard Breide vastu. Olaus võtab samuti osa 1329. a. saatkonnast Taanimaale ja 1343. a. Harju mässu ajal tuntud Paide koosolekust, mis tema suhtumise mässusse mõndapidi ära määrab. Leksikonis peaks leiduma ka Rootsi aja lõpul Eestimaa asehaldaja Matthias von Poorten (1690—1704), kes tähtsat osa etendas kindralkuberner Axel de la Gardie parema käena Eestimaa ja Tallinna linna olude korraldamisel, iseäranis Põhjasõja esimesil aastail. Vahest liigne pole ka bürgermeistri ning linnapea Wilhelm Hetling'i biograafia, kes Katariina valitsuse lõpupoolel Eestimaal asehalduse-korraldise makspanekuga Tallinnas agaralt teotseis ja uue korraldise rõhuvat mõju pehmenada oskas. — Tallinna keskaja väärtuslikemate mälestusesemete loojad — Niguliste kiriku vana altari valmistaja, tuntud Lüübeki maalermeister Hermann Rode ja Antoniuse kabeli kolmanda altari tegija Bernd Nodcken peaksid sissevõtte suhtes kaalumisele tulema.

Kuna leksikonis leidub Tallinna esimene raamatutrükkija Reuser, oleks selle puhul märkimisväärne, et kultuuriloolisest seisukohast väärisksid seal olla ka raamatutrükkijad Gressel ja Köhler. Tingimata peaks leiduma seal veel Adolf Lindfors, kes linna vanima trükikoja omanikuna ja õigustepärijana mitmed huvitavad protsessid on võitnud, rohkesti ka tallinnakeelseid eesti vaimulikke ja ilmlikke raamatuid trükkinud, alates 18. sajandi teisest poolest. Igatahes pole ta vähema tähtsusega kui II vihus esilduv H. Laakmann. — Kuna leksikoni toimetuse on püüdnud sisse võtta ka omaaegseisse kõrgemaisse seltskondlikesse kihtidesse ja võimu juurde tõusnud eestlasi, kuigi need ei tarvitsenud eestlusele alati truuks jääda, siis oleks ses suhtes huvitav teaduslikult kindlaks teha eestlaseks sõnatud Katariina-aegse vene kindrali Michelson'i päritolu.

Eelmiste vihkude lehitsemisel tahaks märkida, et oleks vahest kohane suplementidesse paigutada veel mõnesuguseid elulugusid, nagu Koidula'ga kirjavahetuses olija, „Uusi Suometar'i“ toimetaja Antti Almberg'i oma, siis üldise ajaloo käsiraamatu eestikeelse

tõlke kaudu meilgi laialdaselt tuttavaks saanud K. O. Lindequist'i, oma aja Soome suurema eesti sõbra dr. Granfeld'i, ajaloo-uurija R. Hausen'i oma (tema „Finlands Medeltids Urkunder“ toovad ka Eesti ala kohta materjali), edasi aga ka venestusaja tegelase piiskopp Arseni, metropoliit Aleksandri, Narva oma-aegse linna-
pea ja N.-Jõesuu suvituskoha arendaja Hahn'i, Pärnu tuntud linna-
pea Brackmann'i, J. Jürmann'i, haridustegelase E. Lender'i ja kindralsuperintendent dr. E. W. Schultz'i elulugu. Igal juhul aga ei tohiks puududa oma-aegse Tallinna Püha-Vaimu kiriku eesti jutlustaja (1532.—1540. a.), nähtavasti eesti päritoluga Johann Kõlli biograafia. Teatavasti on Kõll tõlkinud esimese raamatu eesti keelde, reformatsioonijutlustaja Simon Vanradt'i saksakeelse katekismuse, mis siis välismaal trükiti ja Tallinnasse toodi, kuid rohkete sisuliste ja keeleliste vigade tõttu müügile ei lastud (vt. P. Johansen, „Teateid vanimast eesti katekismusest“, Eesti Keel 1927, nr. 5—6). Kõlli leksikonis mitteleidumist ei saa süüks panna toimetusele, sest mainitud tõkelugu sai avalikkusele teatavaks alles siis, kui leksikoni II vihk oli juba ilmunud.

Need nimed võiksid allakirjutanu arvamise järele kaalutlusele tulla ja vähemalt osaliselt sissepääsu leksikonisse leida.

Ettetoodud vähemad puudused jäävad kõrvale leksikoni tõelise väärtuse kõrval, mis moodustab, nagu eespool juba mainitud, enesest alustrajava teose Eesti ajaloolises kirjanduses, muutudes sisuliselt vihk-vihult aina soliidsemaks. Sellepärast peaks ka see vihk, nagu leksikoni eelmisedki vihud, levima meie teadlasteperre kui ka avarasse lugejaskonda, kahtlemata leides omale tänuliku tarvita-jaskonna.

O. L.

Võiks nuriseda, et „Eesti Biograafilise Leksikoni“ III vihus riigivalitsejatele liiga palju ruumi on antud. Kuid selle nurina vastu saab väita, et nende tegevusest peamiselt eesti ajalugu jutustatakse ja see ometi otstarbekohane on. Kui tarvilik Mäe-bergi, Norbergi j. m. t. mahutamine teosesse on olnud, jääb küsitavaks. Sellevastu oleks mõni muu isik võinud esineda, näiteks L. Raudkepp, „Ameerika Eesti Postimehe“ toimetaja ja esimene sealsete eestlaste koondaja Rebane ja mõni muu.

Üldiselt on teated selged ja täpsad, ainult Meinhardi esimeses lauses ei astu see täpsus küllalt selgesti esile. E. Rosenthal asus minu teades 1894 juba Kroonlinna, H. B. Rahamägi valiti ülikooli kiriku eesti pihtkonna pärisõpetajaks alles 1924. Proua H. Põllu sünnikoha juurde teeksin küsimärgi; oletan siin väikest trükiviga. Muidu on iga isik, ka isa ja poeg teineteisest lahutatud, Roth'id aga on kokku paigutatud.

Ei saa kindlasti väita, kas iga isiku juurde täielikult on juurde lisatud. Eestikeelseid teoseid on mõnda jäänud nimetamata, nagu seda mulle juba järele vaatamata on silma puutunud. J. R. Patkul'i kohta on H. Neggo raamatu kirjutanud, ka käsitlevad „Kodumaa tähtsad lood“ Patkuli elulugu, aga mõlemad tööd puuduvad kirjanduseloendis. J. H. Rosenplänter'i kohta on F. Ederberg kirjutise avaldanud, mis niisama nimetamata. Ülepea on jäetud nimetamata eestikeelseid kirja-

töid G. Merkel'i, O. Lönbohm'i, H. Neus'i, Olearius'e, Peeter I ja Schenkenberg'i kohta. Need väikesed puudused ei vähenda ometi teose väärtust.

Kuna muukeelseis leksikones ka tähtsate meeste naised tähelepanu leiavad, minnakse neist selles teoses vaikides mööda.

Ülepea kuulub „Eesti Biograafiline Leksikon“ nende raamatute hulka, mis iga haritlase raamatukogus peaksid leiduma.

M. J. Eisen.

Laulupeo album. Eesti Lauljate Liidu väljaanne. Tallinnas, 1928. Toimetanud: J. Aavik, R. Päts, T. Vettik. Kaane- ja sissekaunistised J. Naha'lt. 194 lehekülge. Hind 150 senti.

Üheksas üldine laulupidu tänava suvel sai suureks rahvuslikuks tunneteavalduse sündmuseks, mille puhul meie riikliku iseloomuse võitude, rahva patriootilise tundetiheduse ja ka muusikakultuuri kunstiväärtusliku arengu ja tähenduse kohta väikerahva vaimlises elus kogu kultuurilise maailma ajakirjandus sõna võttis. Endastmõistetav, et selle puhul meie omagi trükilised väljaanded ei vaikinud, vaid sündmusele veel enam ja üksikasjalisemalt reageerisid. Palju tähelepanuvaid ja püsiva väärtusega artikleid jäi ajaleheveergudele ja seal nad ka koltuvad, ununevad. Osa, ja mitte halva, vaid vastupidi — sisukama ja kultuuriliselt laiaulatuslikuma, sellel puhul avaldatud mõtteid on koondanud Eesti Lauljate Liit, kui üheksanda üldlaulupeo korraldaja, oma albumisse, mis kannab lihtsat pealkirja — Laulupeo album.

Nimetatud albumis esineb autoritena rida meie ja naaber-rahvaste kultuuri- ja riigitegelasi, muusikuid ja kirjanikke. Seega väärib album ka hoopis laiaulatuslikumat tähelepanu, kui tavalised sündmused ja juubelite väljaanded.

„Laulupeo albumi“ sisu võib jagada kolme pealiiki: 1) üldist iseloomu kandvad artiklid, 2) mälestised varemast laulupidudest ja 3) lühikesed biograafiad meie heliloojaist.

Käesolevate ridade ülesanne ei ole mitte albumis avaldatud artiklite sisu refereerimine ja polemiseerimine autoritega, vaid ainult tähelepanu juhtimine raamatule, millesse on kahjuks isegi paljud intelligentsemad inimesed muigavalt suhtunud. Viimane nähtus on seletatav aga ainult sellega, et need koordivaatajad härrad ja proudad vaevaks pole võtnud seda raamatut lehitsedagi, liiti veel lugeda. Albumi lugemisel selgub vastupidine.

Tutvustuse mõttes olgu nimetatud albumi tähtsamad ja kandvamad kirjutised. Esimesse ossa kuuluvad: J. Tõnisson: „Laulupidude tähendus meie rahvuslikus arenemises“, J. Aavik: „Laulupidude üldrahvuslikust tähtsusest“ ja „Lühike ülevaade eesti rahva muusikalisest arengust“, R. Päts: „Rahvuslik joon meie muusikas“, O. Loorits: „Eesti rahvaluule-teaduse seniseid saavutusi“, R. Kangro-Pool: „Rahvusliku loomingu poole“, O. Kallas: „Rahvaviiside korjamisest“ ja terve rida teisi. „Laulupeo albumi“ teises sisulises osas — mälestisi eelmistest laulupidudest — võtavad sõna: L. Neuman, M. J. Eisen, J. Wirkhaus, T. Kuusik j. t. Viimasest osast — biograafiad heliloojaist — leiame lühikesi andmeid 33 helilooja elust ja loomingu-
st

Raamatu elustamiseks mõjuvad palju kaasa rahvuslikele motiividega vinjetid J. Naha't ja rikkalik kogu ülesvõtteid ning karikatuure. Kahju ainult, et väljaandja ja toimetajad on kuulutsi teksti asetanud. Need annavad raamatule ärilise ilme, rikuvad ta esteetilist välimust. Kui nende avaldamisest ei saadud hoiduda, sest need tasuvad õige tunduvalt kulusid, siis oleks sündsam olnud need küll raamatu lõppu asetada, aga mitte sisu vahele.

K. Ehrmann.

Oskar Luts: **Valimised**. Näidend 1 vaatuses. „Tapperi“ kirjastus Tartus, 1928. 23 lk.

Kui „Kapsapea“ on ikkagi kirjanduslik teos sõna tõsisel mõttes, siis on seda juba vähem „Kalevi kojutulek“ ja peaaegu ebakirjanduslik viimane töötatud ning juba kättesaadud osa „trilooigiast“ — „Valimised“.

Kirjanduslike „vempudega“ väikeses mõõtlikvas saab Luts kergesti toime. Tal näib olevat usku, et on siiski lugejaid, kes meeldi nauda ta naljatilku. Neid võis ju olla „Vana kübara“ ilmumise puhul, sest viimane sisaldab ikkagi ajaviitelektüüri ja mõnigi näitleja-koomik on leidnud sealt hea pala, millega ärritada publikumi naerunärvi. Vahest välismaalegi võib ulatuda sel viisil „Vana kübara“ kuulsus, sest grammofoniplaatidele on neid ju üle kandnud mõni meie nimekam näitleja. Kuid sellel kõigel on vähe tegemist ilukirjandusega.

„Valimised“ — see pole ka mingi anekdoot, vaimukas piste à la Roda Roda või Ark. Avertšenko. Kuigi Lutsul näib püüdmist olevat saada viimasel ajal meie naljakirjanikuks, siis on raske talle ometi ennustada hiilgavat karjeeri sel alal. Nimeft on ta paremad teosed tõsiduse ja murelikkuse maalt. Nende õlul on ta eesti kirjanik.

Nukker ja tõsine Luts tuleb meelde ka „Valimisi“ lugedes. Vahest sellepärast, et ise tõsiseks muutud.

Autor on lisanud näidendi teksti algusesse midagi eessõna taolist, mis kõlab nii:

„Ning algas seesama tants, mis oli kord „Kapsapeas“ ja „Kalevi kojutulekus“. Needsamad tegelased, needsamad ohked ja puhked ning üldse sama miljöö, mis kahes eelmises tükis. See pisike tükike tahab olla see viimane kolmandik sellest väikesest „trilooigiast“, mis on kavatsatud läbilõikena enne ilmasõja päevist kuni Eesti iseseisvuseni.“

Kuid kus on „Kapsapea“ kompositsioon, idee haaravus jne. „Valimised“ on vedela kompositsiooniga, naljavaene sullejoonistis.

Ilmar Reiman.

Erna Linde: **Kaks maailma**. Draama kolmes vaatuses. Taavet Mntu Teatrikirjastus Tallinnas, 1928. 78 lk.

Meie näitekirjandus põeb kriisi. Kõigil muil kirjandusealadel, ainult mitte näitekirjanduses, on elevust, on hoogust, produtseeritakse. Tänapäeva kirjanduslik elu liigub just romaani suunas. Luule ja draama kipuvad tagaplaanile jääma. Eriti just viimane. Ja kui me vaatleme oma viimaste aastate saavutisi näitekirjan-

duses, siis näeme, et need pole kuigi suured. See kõik annab tunnistust meie algupärase näitekirjanduse kriisist, võib-olla ka murrangust, üleminekust hoogsusele. Seesugune aeg ja olukord loovad soodsa pinna asjaarmastajate ja diletantide mittekirjanduslikele katseile. Viimane on tõestunud paljude algajate saamatuis teoseis, mis ei vääri kriitika tähelepanugi, kuid mille olemasolul ja juurdesigimisel siiski vaikes ei saa peatuda, sest just need kajastavad olevat lovevuse ja saamatuse vaimu.

Viimaste liiki kuulub ka Erna Linde kolmevaatuseline draama „Kaks maailma“. Pärast selle läbilugemist on tõesti tõsiselt piinlik ja kahju, et niiviisi kirjutatakse, et niisuguseid „teoseid“ kirjastatakse ja võib-olla — kuskil ka lavastatakse, mängitakse, vaadatakse...

Erna Linde draama aine vastu ei saa just vaielda; see ei sunni veel pahandama, kuigi see jumalteab mida ei paku. Natuke operitivaimu on selles. Kuid hea tahtmise ja oskuse, kirjanikule omase „andega“ (ütleme nii!) oleks võinud sellest midagi saada. Paraku on küll tegemist täiesti äpardunud virrvarriga, kus ei ole loogikat, pole tüüpe, kus kõned on konarlised, liiga literatuursed — kuivad ja elutud; teoses puudub temperament ja kompositsioon.

Erna Linde „Kahele maailmale“ on omane mingi ibsenlik ja strindbergiline mõjustus. Umbes Strindbergi naise ja mehe terav ja leppimatu vahekorral ilmestub siin ka kirikuõpetaja Enno Borni ja ta lahutatud naise Dagmari vahekorras. Dagmar on näitleja ja sellepärast ongi mehest lahku läinud, kes kirikuõpetajana pedantne, kinni kivistest dogmades ja traditsioonides. Draama algab kirikuõpetaja Borni korteris, kus tütar Inga parajasti leeriõnnistuse saanud. Inga on vanapiiga Ellen Tennoffi hoole all neiuks võrsunud, pole oma ema näinudki. Sellel päeval, mil tütarlaps inimese-õigused saanud, avaldab isa, kirikuõpetaja Born, oma tütrele enda abielu traagilise saladuse. Tütar tahab enna juurde. Ja teises vaatuses viibki õnnelik juhus Inga näitleja Dagmari juurde, kes ei ole keegi muu kui ema. Inga läheb oma emaga, isale teadmata, salaja teatrisse, kus on Inga peigmehe, Elam Stormi näidendi esietendus. See salajane kõik saab isakodus teatavaks; tekib pahandus, mis lõpeb sellega, et Inga isa poolt soovitatud peigmees Hans Arning ära sõidab, Inga maha jättes. Dagmar oma mehe juurde tuleb — andeks paluma, Bornide pereemand, vanapiiga Tennoff, Enno Bornile armastust avaldab, Elam Storm kirikuõpetaja Bornile tütar Inga kosimise ettepaneku esitab ja kirikuõpetaja Born sureb. Kirjanik kuhjab lõppu nii palju sündmusi, et need ära lämmitavad teose idee — kahe erineva maailma: ühe, pedantse, vaimuliku, kinnise, teise — vabameelse, millele vastu lähevad Inga ja Elam.

Sellele raskele psühholoogilisele ainele ei ole Erna Linde suutnud kirjanduslikku vormi anda. Ulesanne ei ole vastanud autori jõule ega võimetele. Pole siis ka ühtigi imestada, kui tõõ on täielikult ebaõnnestunud. Erna Linde, kui naine, ei anna midagi erivärvilist, ei ka midagi naiselikku. Kõik on halb vana korrutamise, läbi põimitud labasuse ja üliromantilise, kohati otse nutulise sentimentaalsusega.

Niisugused teosed, nagu on seda Erna Linde „Kaks maailma“, võiksid parem ilmumata jääda. Nad ei too mingit kasu ega rõõmusta kedagi. Vaevalt viist autoritki.

K. Ehrmann.

August Mälk: Anne-Marie. Novelle. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartus 1927. 154 lk. Hind 225 s.

Oma senise loominguga moodustab Mälk meie kirjanduses mingi soikujäänud uusromantismi ülessoendamise lahtri. Juba „Kessalibliku“ ilmumisel märgiti Mälgil praegumainitud joont — ja seda tuleb korrata veel nüüdki, Mälgi kolmanda raamatu puhul. Kuid ometi tunduks liiana viia Mälki täielikult tagasi Tuglase-Tammsaare ajajärku: Mälk on küll õppinud neilt, aga ta ei suuda tõusta oma õpetajate tasapinnani, ta jääb allapoole; olgugi et vahepeal arenenud realistlikum elurütm ja ilmasuhtumine tasse samuti on jätnud jälgi, pole ta suutnud jõuda kindlalt sammu pidada arenemises nendegagi, ja kõigub niiviisi kahe erilise elutundmise ja käsitlusviisi vahel — olles osalt romantik, osalt moodsamate joontega realist.

Kõike seda on kerge otsustada „Anne-Marie“ lehekülgede, osalt isegi raamatu tiitli järgi — sest kas ei kõla juba see naisterahva kaksiknimi kuidagiviisi irriteerivalt, kahepaiksust sisendavalt? Samuti ka kaanejoonis (mille kunstnik tõepoolest on tabanud ainele väga vastavalt!): lootust-andvas rohelises haigerüüs tütarlaps musta surmakujutava varjuga kesk valget tühja fooni. See on samasugune juba väliselt kindlaksmääratud ilmet pakkuv, nagu Tuglase fantastilise kaanega „Saatus“ või mõni teine sääraselt väljakukkunud raamat.

Ent jätame välimuse! Sisust enesestki võib igal sammul leida tõendeid eespool-püstitatud väidetele. Kõige pealt Mälgi käsitlusviis. Sel puudub realistile omane lahkamisvõime ja otsekoheus, ainele äärmiselt lähedal olemine, hea-halva vahenditult jälgimine ja nüisamuti ilustamatult edasiandmine. Mälk ikka esteeditseb. Ta jagab olukorrad, mõõdab sündmustele alati teataval määral ilu ja võluvust, puistab värvi, loob helilisi kui ka maalilisi dekoratsioone, mis peavad jätma veidi magusa ja „hingehaarava“ mulje (just hinge, sest mõtlen selle all lüürilis-sentimentaalsete inimeste esekujul seda inimese vaimse olemuse osa, mis on kergesti-vibreeruv, ilutsev, õrn!), ilmast ja elust eemal ja kaugemal olemise tunde, isegi kõrgemal. Kuid kas see polegi kõigi romantikute ühine tunnus: mingi nurga all vaid näha ja vaadelda teiste elu, igatseda, mitte mõista, ise elust mitte osa võtta, kuid ometi osavõtmatuse all kannatada?

Säärased on Mälgi tegelased täies koosseisus. Üks haige kurdab selle all, et loodus teda maailma sünnitanud, kuid ei lase maitsta elu; teine hingitseb pimedana, katsudes ainult tundliku peopesaga, mida valgusetu silm ei seleta; kolmas teeb enesetapmiskatse, teada saades eneses pakitsevast haigusest; neljas põgeneb haigena vastikust pidalimajast, et kas või kord näha elu; viiendasse nakub usuhullustus — seega ka haige — ja ainult kuuenda, see on „Ristitegija“ nimelise novelli tegelane toimib kui normaal-inimene: tasub kätte elus tehtud ülekohtu eest ülekohtutegijale ning jõuab seega tõepoolest esimesena Mälgi novellide tegelasist elust maigu tundmisele.

Seega areng tegelaste psühholoogilises küljes teatud määral „Kesalibliku“ esteeditsevast vaatelejust-tegelasest, kel „vana elu on otsas ega leia uue algust kusagilt“, on Mälk pikapeale välja kujundanud tööka ristitegija ja vihkava-armastava inimese Kirotoski, kes püüab sihi poole, teotseb eesmärgi saavutamiseks, mitte aga ei veeda kasutu parasiidina päevi nagu „Kesalibliku“ ja enamikus eelmainitud novellide tegelased.

Järjekindel olles ning inimest elu igapäevase mõõdupuuga mõttes, mis annab eelistuse töökusele ja enese hüveolu eest hoolitsemisele, peaks järeltama siit, et viimane tegelane on vastuvõetavam, loomulikult ka ajakohasem ning usutavam, ja et autor ise on kiiresti suundumas päris korraliku realismi poole.

See viimane olekski väljapääseteeks andekale autorile, kellele paratamatult senini tuli ette heita ajast ning arust läinud uusromantilisi sulgi, sest ilmkahlemata kogu meie tulunduslik-kultuurilise stabiliseerumisega käsikäes stabiliseerub elu, võttes järjest rahulikuma ning kindlama ilme, ja see omakord, nagu tunnistavad mõõdunud ajajärkude maitsekaalad, soodustab ja edendab realistliku kunsti ning kirjanduse tõusu ja valitsevale seisukohale jõudmist — seega ainu-eluõiguslikuks saamist. Seepärast on otse vajalik nooril autoreil arendada end ses suunas.

Mälgi novellist üksikesemeid vaadeldes võiks, nagu juba öeldud, otsekoheselt rõhutada vaid „Ristitegija“ erilist ja „Surnu surma“ osalist suurt väärlikust. Esimest just sellepärast, et siin on Mälk jõudnud realistliku kästluse teeotsani, teist lihtsalt kui kujutuslikult äärmiselt tugevat, keskendatud ja sügava muljega töökest, mis, vaatamata oma romantilise ellusuhtumise peale, mõjub hästi miljöökäsituselise ja leeprahaigete eriskummalise ilmaga.

Üldiselt, korrates eespoolöeldut, on tähelepandav Mälgi ainesliku suur omapärasus — kuuest novellist viies teotsetakse haigetega, ja samast arvust kahes just leeprahaigetega. Kuid kas see on voo- ruse — on küsitav. Elus on küll palju haiglast ja haigeid — ent kas kunstis sellepärast vahetpidamatult tuleb kujutada neid kannata- jaid? See omandaks siis ju mingi kannatajate ning viletsate eest- kostmise lugude ilme, ja pealegi on igapäevases elus tervete protsent haigetest ja elujõuliste arv nõdrakesist valdavalt suurem — seega võrdeliselt enam tähelepanule-kohustav. Ent Mälk nähtavasti tunneb toda elu viletsat külge hästi (mis aina soodustaks tal toimida sama- laadiliste ainete kallal järjekindla realistina) — ja sageli on tolle alaga tundmatul lugejal-arvustajal otse võimatu öelda, kas on au- tor tabanud oma kirjeldatavat ilma või mitte. Aine erilaadsus takistab vahetvahel autoriga kaasaelamist ning tema täielikku mõist- mist. Aga see on sama mis kummaliste kujutlustega maali ees seismine; ilmingimata segab see maitsemist, olles sellega ühtlasi piirirajajaks autori populaarsuse levingle.

Muidu täiesti nurjunud novellis „Thea“, mis peab olema „suur laul sellest: kui õnn süleleb õnnetut ja valgus silmitut“, riivab Mälk mõne lausega paari ühiskondlik-eetilist ning kaasaja naise olemus- likku probleemi, asudes seisukohale, „et ei saa süüdistada põrnikat, et ta see on...“ See on väga humaanne suhtumine, ent ta pole es- makordne, kui võtta arvesse nooremaid vene ja prantsuse autoreid: on ammu asutud inimlikult kõikemõistvale-lubavale seisukohale ning traditsioonilisele eetikale antud hülgav jalahoop. See, mille all enamikus kannatavad Mälgi tegelased, on eelmainitute man saanud

lohutavaks ning lunastavaks rõõmulätteks — ja otse vanamoeline näib Mälk tollest seisukohast vaadatuna.

Samuti vanamoelisena tundub „Ärkamise“ nimeline novell. See räägib usuhullustusse langenud talunaisest — kuid tal on väga palju kokkulangepunkte Tammsaare „Rahaauguga“ ning on hoopis parem temast mitte rääkida. „Ärkamine“ just on Mälgi üks nõrgemaid ilmutisi mõjude suhtes — siin juhivad Tuglas ja Tammsaare vaheldumisi; lk. 62 otse võib kõrvutada põuakirjeldust Tuglase „Jumala Saare“ põua-meeleoluga.

Niminovell „Anne-Marie“ ja „Neitsi“ jutustavad mõlemad haigetest neitsitest. Nad on traagilised oma lüürikaga ja värviküllusega, elujanu ja igatsustega — kuid just need on, millest tuli eespool rääkida kui raskeltlähinetavaist ja küsitavaist. Ning midagi muud lisada oleks raske.

Mälgi keelelis-stiililine külg on jäänud umbes „Kesalibliku“ nivoole, mõnes novellis vahest isegi laskunud, nagu „Ärkamises“, tõusu on vaevalt tunda. Pildi tiheduse ja kokkusulavuse peale pole Mälk „Anne-Marie“ sugugi enam igal pool pannud sellist tuglaslikku rõhku nagu „Kesaliblikus“. See viitab teiskordselt järkjärgulisele vabanemisele selgest minevikukunstist — ning see on hüve.

R. Sirge.

VII aruanne F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

VI aruande järele (v. Eesti Kirjandus nr. 5, lk. 287—288) oli 15. VI s. a. ülejääki 1159 krooni 16 senti. Kuni 2. septembrini s. a. on saabunud veel järgmised annetised: Polli Põllutöökooli juhatajalt (korj. leht nr. 164) 3 krooni 75 s.; Tallinna Linnapank (k. l. nr. 25) 10 kr.; Halliste õpetaja v. Dehn (k. l. nr. 219) 5 kr. 32 s.; hr. H. Priimägi Mustvees (k. l. nr. 13) 7 krooni; Eesti Seemnevilja Ühisus (k. l. nr.) 30 kr.; Tartu I Laenu- ja Hoiuühisus (k. l. nr. 114) 10 kr.; Eesti Kirjanduse Selts (k. l. nr. 42) 56 kr.; hr. J. Sultson, Võru (k. l. nr. 93) 30 kr. (endine korjandus 50 kr.); Otepää Ühishumanitaargümnaasium (k. l. 152) 4 kr. Kokku endise ülejäägiga 1315 krooni 23 senti.

F. R. Faehlmann'i hauaplats on korraldatud (tõstetud, varustatud graniidist äärtega, paigale asetatud kadunu pärispuhkekohale tema risti aluskivi) ja lähemal päevil pannakse paigale rist kui ka kujuri hr. Meilniku valmistatud hauamonument, mille õnnistamine toimub septembri teisel poolel. Kätkas on eeltööd F. R. Faehlmann'i mälestusmababüsti saavutamiseks, mis kavatsetakse püstitada Tartu Toomimäel. Selleks loodame korjandusile hoogsat jätku!

Lahkeid annetajaid tänab

12. IX. 1928.

Korraldav Komitee.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1928.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja müügil olevate raamatute nimestik.

Peale augustikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

A. Saal: Valitud kirjatööde kogu V anne.

Uudu ja Meeta.

Dan ja Singa.

Põgenenud kloostrikasvandik.

292 lk. Hind 1 kr. 25 s., iluköites 1 kr. 75 s.

Elmar Muuk.

Lühike eesti keeleõpetus I.

Hääliku- ja vormiõpetus. Teine trükk. Hind 1 kr. 50 s., kõvas pappköites 1 kr. 75 s.

A. Eesti autorid.

Kristian Jaak Peterson: **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** 11 illustatsiooni. 194 lk. Hind 1.50 kr., kalingurköites 3 kr.

Suve Jaan: **Luige Laos.** III trükk. 68 lk. Hind 40 senti, kalingurköites 1.90 kr.

J. V. Jannsen: **Kolm juttu** (Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri). 82 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.

Fr. R. Kreuzwald: **Paar sammukest rändamise teed.** III trükk. 52 lk. Hind 35 senti, kalingurköites 1.85 kr.

• • **Reinuvader-rebane.** VI trükk. 9 pildiga. 128 lk. Hind 85 senti, kalingurköites 2.35 kr.

• • **Kilplased.** IV trükk. 128 lk. Hind 90 senti, kalingurköites 2.40 kr.

• • **Viru lauliku laulud.** Gustav Suitsu eessõna. Autori pildiga. 152 lk. Hind 2 kr., kalingurköites 3.50 kr.

Lydia Koidula: **Ojamõlder ja tema minija.** III trükk. 64 lk. Hind 40 senti, kalingurköites 1.90 kr.

• • **Kaks juttu** (Ainuke, Enne ukse lukutamist). II tr. 112 lk. Hind 85 senti, kalingurköites 2.35 kr.

• • **Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola.** III tr. 64 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.

• • **Kogutud luuletused.** Gustav Suitsu eessõna. Autori pildiga. 226 lk. Hind kalingurköites 4.25 kr.

Jakob Pärn: **Oma tuba, oma luba.** III trükk. 64 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.

• • **Must kuub.** III trükk. 160 lk. Hind 1.20 kr., kalingurköites 2.70 kr.

Joh. Kunder: **Kroonu onu.** Nali kahes vaatuses. III trükk. 56 lk. Hind 40 senti, kalingurköites 1.90 kr.

Joh. Kunder: **Eesti muinasjutud.** II trükk. 144 lk. Hind 1.20 kr., kalingurköites 2.70 kr.

A. Reinwald: **Valik luuletusi.** Autori pildiga. 114 lk. Hind 1 kr., kalingurköites 2.50 kr.

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Lai tänav 35. Telefon 6-01. Avatud äripäeviti k. 9—15.

- K. E. Sööt: **Rahva lauluvara.** Kogu üldiselt lauldavaid laule. 192 lk.
Hind 1.20 kr., kalingurköites 1.70 kr.
- Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** 172 lk. Hind 75 senti,
kalingurköites 2.25 kr.
- Th. Zielinski: **Vana-kreeka kirjandus.** Tõlkinud Linda Metslang, redigeerinud ja eessõna kirjutanud Pärnel Baumann.
I osa: Iseseisvuse ajajärk. 29 pildiga, 212 lk. Hind 3 kr.,
kalingurköites 4.50 kr.
II osa: Oikumeeniline ajajärk. 11 pildiga, 224 lk. Hind 2.50 kr.,
kalingurköites 4 kr.
- Pestalozzi elavad sõnad.** Valik J. H. Pestalozzi teostest. Tõlkinud
S. Schönberg ja E. Oissar, toimetanud P. Põld. 5 pildiga. 148 lk.
Hind 1.40 kr., kalingurköites 2.90 kr.
- K. Ramul: **Ihu ja hing.** Psühholoogilised loengud. 64 lk. Hind 50 senti,
kalingurköites 2 kr.
- Jules Payot: **Tahte kasvatamine.** Tõlkinud Alfred Koort. 220 lk.
Hind 2.40 kr., kalingurköites 3.90 kr.
- A. M. Tallgren: **Euroopa muinasaeg pronksiaja algusest ajaloolise ajani.**
Tartu Ülikooli Arkeoloogia Kabineti toimetused V. 93 joonist ja
tabel. 186 lk. Hind 4.50 kr., nahkköites 6.25 kr.
- Dr. W. Nernst: **Maailm uuemate uurimuste valguses.** Tõlkinud E.
Oissar. Ühe joonisega. 56 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.
- Elis Strömngren: **Astronoomilised miniatüürid.** Tõlkinud G. Peet.
13 illustatsiooniga. 72 lk. Hind 90 senti, kalingurköites 2.40 kr.
- Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI, VII, IX ja X à 50 senti.
Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:
XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922), XVII (1923) ja XVIII
(1924) aastakäik à 3.60 kr., nahkköites 5.35 kr., ning XIX (1925) XX
(1926) ja XXI (1927) aastakäik à 5 kr., nahkköites 6.75 kr. Tellimis-
hind 1928. a. on 4 kr. aastas, 2 kr. poolaastas ja 1 kr. veerand
aastas. Üksikud numbrid 1906. aastast peale à 40 senti.

Praegu trükis:

A. Maurois: Ariel.	G. Maupassant: Vee peal.
J. Rainis: Joosep ja tema vennad.	G. Falke: Kolm hääd sõpra.
G. Keller: Küla Romeo ja Julia.	A. Raag: Elisabeth Aspe.
J. Galsworthy: Valge ahv.	Koidula kirjad omakseile.
A. Kallas: Reigi õpetaja.	Pärnumaa, IV osa koguteos. „Eesti“.
„ Mere tagant.	Eesti rahvalaulud II.
„ Ants Raudjalg.	Eesti rahvaviisid.
„ Kiirtepild.	Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat
J. Mändmets: Kogutud teosed I.	II köide.
R. Rolland: Tolstoi elu.	Eesti raamatute üldnimestik
R. Kipling: Dšungli raamat.	1924. a. alates.
E. Zola: Sõkaevurid.	

Tellimistingimused: Raamatuid võib tellida otse Eesti Kirjanduse Seltsilt. Soovitav on raamatute hind tellimise juures Seltsile ette saata panga tsekiga, postiga, või kirjas markides. Raha ettesaamisel kannab raamatute saatukulud Selts, posti ja pagasi järelmaksuga tellimisel jäävad saatukulud tellija kanda.

Hinnaalandus Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetele Seltsi kirjastusel ilmunud köitmata raamatute pealt 20%, köites raamatute pealt 15%, maal asuvatele raamatukogudele, koolidele ja õpetajatele köitmata raamatute pealt 10%.